

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 27 stycznia 2023 r.

Poz. 744

UCHWAŁA NR XLIX/516/2023 RADY POWIATU W KRAKOWIE

z dnia 25 stycznia 2023 roku

w sprawie przyjęcia Powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2023-2026

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) uchwała, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się Powiatowy program opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2023-2026 w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

2. Powiatowy program opieki nad zabytkami obejmuje obszar powiatu krakowskiego w jego administracyjnych granicach.

3. Program, o którym mowa w niniejszej uchwale uzyskał pozytywną opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Krakowie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady

Piotr Goraj

Opracowanie:

Jakub Danielski, Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

Kraków, 2022 r.

2

Program opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego
na lata 2023–2026

Spis treści:

1. Wstęp.....	5
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	7
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	9
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	18
4.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	24
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	33
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	33
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Powiatu Krakowskiego	39
5.2.1. Charakterystyka powiatu.....	39
5.2.2. Historia obszaru powiatu	41
5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla Powiatu Krakowskiego.....	45
5.3.1. Zasoby dziedzictwa kulturowego – zespoły i obiekty o dużej wartości historycznej i architektonicznej	45
5.3.2. Zabytki ruchome	49
5.3.3. Zabytki archeologiczne	51
5.3.4. Obiekty zabytkowe będące w gestii Powiatu Krakowskiego	53
5.3.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	63
5.3.5. Dziedzictwo niematerialne	70
5.3.6. Zasoby cyfrowe dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego	78
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	80
5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków	80
5.5. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie	

powiatu	96
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu – analiza SWOT	100
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami	105
8. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami	112
8.1. Mierniki	114
9. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	116
9.1. Dotacje	117
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	120
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	125
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	127
10. Podsumowanie	132
11. Bibliografia	133
12. Spis tabel i zdjęć	136

---

1. Wstęp

Przedmiotem Programu opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2023–2026 (dalej: „PONZ”) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu. PONZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840, dalej „ustawa”) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. PONZ sporządzany jest przez starostę, następnie po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Powiatu. PONZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata organ wykonawczy powiatu przedstawia organowi stanowiącemu sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

PONZ, jako dokument strategiczny, ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków nieruchomych i ruchomych, jako elementów o kluczowym znaczeniu dla popularyzacji historii i kultury regionu, ustosunkować się do zachodzących zmian funkcji, jaką aktualnie może pełnić zabytek, zaznaczyć działania w zakresie przemiany świadomości społeczeństwa w kwestii ochrony zabytków i wyznaczeniu dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym, wspierając kreatywność mieszkańców regionu w zakresie promocji folkloru, sztuki ludowej, rzemiosła artystycznego, rozwoju inicjatyw lokalnych w dziedzinie ochrony materialnego jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

PONZ stanowi podwaliny do współpracy z samorządami gmin, właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków. Nakreślona polityka Powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nie ingeruje w kompetencje gmin oraz właścicieli zabytków. Zakres działania powiatu względem dziedzictwa kulturowego określa ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 528 z późn. zm.), która w art. 4 wskazuje powiat jako jednostkę wykonującą określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m. in.

kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Program ten stanowi kontynuację opracowanego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019-2022, który został przyjęty uchwałą nr III/25/2018 Rady Powiatu w Krakowie z dnia 12 grudnia 2018 r. PONZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

---

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania PONZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych, otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także

zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania PONZ, w szczególności są to:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

---

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce¹

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa, która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- Konstytucji RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:
  - Art. 5: *„Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;*
  - Art. 6 ust. 1: *„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”;* ust. 2: *Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”;*

---

¹ <https://isap.sejm.gov.pl/>

- Art. 86: *„Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”;*
- Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
  - Art. 3, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- Art. 4, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: *„zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.*
- Art. 5, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: *„opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania*

i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

- Art. 6, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,*
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) dziełami architektury i budownictwa,*
- d) dziełami budownictwa obronnego,*
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) cmentarzami,*
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),*
- f) instrumentami muzycznymi,*
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność*

wybitnych osobistości lub instytucji;

3) *zabytki archeologiczne będące w szczególności:*

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *kurhanami,*
- d) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.*

– Art. 7, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– Art. 16 ust. 1: *„Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.*

– Art. 17, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– Art. 18: *„1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy*

sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;*
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.*

– Art. 19, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*
- 3) parków kulturowych.*

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji*

zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.*

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- Art. 20, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.
- Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
- Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– Art. 89, który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”;

- Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. 2022 r. poz. 528 z późn. zm.), w której zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526);
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916);
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899);
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194);

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz.731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r.

w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);

- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

Przy planowaniu i wykonywaniu prac konserwatorskich przy zabytkach, należy brać pod uwagę następujące zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- 1) *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- 3) minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymanie się od działań niekoniecznych);
- 4) zasada, zgodnie z którą należy usuwać to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów;
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą m.in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

PONZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

PONZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej, szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji powiatu, poprawy przepływu informacji pomiędzy powiatem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym powiatu. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też będzie budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu

planowania i rewitalizacji w gminach. Dodatkowo zaplanowano konkurs na Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Pilotażowym szkoleniem będą objęci przedstawiciele minimum ośmiu gmin w Polsce.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika „Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach” oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów –www.samorzad.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), zwana „SOR”, została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną

przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

- Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

- Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (dalej: „SRKS”), zwana „SRKS”, została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów

z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

- 1) Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez:
  - usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych

z obywatelami,

- rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

2) Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

3) Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez:

- wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
- rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty

obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach tego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Przy sporządzaniu PONZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Powiatu Krakowskiego wynikające z dokumentów na poziomie wojewódzkim: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025, Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego.

PONZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w w/w dokumentach.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012–2025

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 został przyjęty uchwałą nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 r.

Program obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych dokumentów programowych.

Dokument wyznacza priorytety i kierunki działań, które powinny być odniesieniem dla innych programów i projektów realizowanych przez interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu, dając impuls do współpracy i budowania regionalnej sieci dla zintegrowanych, spójnych i kompletnych działań na rzecz krajobrazu kulturowego Małopolski.

Motto: MAŁOPOLSKA – WARTO WCIAŻ MOCNIEJ SIĘ ZAKORZENIAĆ.

Wizja 2025 (wąska): Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać.

Wizja 2025 (szeroka): Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkanki i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspirację, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych,

technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Misja: Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturą spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 realizowana będzie poprzez cel strategiczny: Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan oraz 3 cele operacyjne: (1) Skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu, (2) Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową oraz (3) Kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego. W ramach wyznaczonych celów określono 6 priorytetów oraz 35 kierunków działań (wraz z propozycjami wybranych przedsięwzięć), które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi.

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” została przyjęta uchwałą nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 roku. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 (SRWM 2011–2020).

Strategia stanowi przejaw woli samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmacniania pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej. Kierunki polityki w nim opisane składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej, całej Małopolski, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych jej obszarów (rozwój terytorialnie zrównoważony).

W Strategii opisano szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego i uczestnictwo w kulturze. Województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków. Spośród

15 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest 5 981 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym.

Wyznaczone wyzwania:

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

W Strategii opisano zagadnienie – Turystyka i przemysły czasu wolnego. Małopolska jest regionem posiadającym wyjątkowe w skali kraju i Europy zasoby kulturowe. W oparciu o ten unikatowy potencjał budowana jest atrakcyjna oferta sektora kultury, która pełni niebagatelną rolę w rozwoju turystyki oraz przemysłów czasu wolnego, a tym samym w rozwoju gospodarczym województwa i decyduje o konkurencyjności regionu. Drugim niewątpliwym atutem Małopolski, w oparciu o który rozwija się turystyka jest jej wyjątkowe położenie geograficzne, zróżnicowanie pod względem ukształtowania krajobrazu oraz atrakcyjności walorów przyrodniczo-krajobrazowych.

W oparciu o unikatowe walory kulturowe i przyrodnicze rozwija się w Małopolsce wiele szlaków tematycznych, prezentujących i promujących różne aspekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, zróżnicowanych tematycznie i o różnym stopniu rozwoju i animacji, w tym: 6 szlaków

międzynarodowych, 7 szlaków ponadregionalnych, ponad 30 szlaków regionalnych, blisko 100 turystycznych tras miejskich, blisko 10 tys. km wyznaczonych szlaków turystycznych.

Cel główny: Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym

Realizacja głównego celu oparta na działaniach w pięciu obszarach, dla których wyznaczono cel strategiczny wraz z kierunkami działań. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego opracowano następujące kierunki działań:

Obszar – MAŁOPOLANIE

Główne kierunki działań:

4.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

4.1.1. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi i ruchomymi.

4.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym nowych funkcji użytkowych, m.in. związanych z działalnością kulturalną, edukacyjną oraz turystyczną.

4.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla wzorów etnograficznych w oparciu o formy i motywy ludowe.

4.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i regionalnych.

4.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

4.2. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:

4.2.1. Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury kultury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne.

4.2.2. Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).

4.2.3. Poprawa otwartości instytucji kultury na różne potrzeby osób, w tym rodzin z dziećmi, osób z niepełnosprawnościami, seniorów.

4.2.4. Zwiększanie różnorodności oferty instytucji kultury i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.

4.2.5. Wspieranie aktywności twórców i animatorów kultury w łączności z odbiorcami.

4.2.6. Wsparcie rozwoju kadr kultury, w tym animatorów kultury, menadżerów kultury i osób zajmujących się działalnością naukowo-badawczą w instytucjach kultury.

4.2.7. Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.

4.2.8. Optymalizacja mechanizmów zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa.

4.3. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

4.3.1. Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.

4.3.2. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury dla realizacji programów i propozycji kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży.

4.3.3. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.

4.3.4. Stymulowanie międzypokoleniowej wymiany wartości kulturowych poprzez różnorodne inicjatywy społeczne.

4.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:

4.4.1. Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.

4.4.2. Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczność i instytucje lokalne.

4.4.3. Ożywianie potencjałów drzemiących w społecznościach lokalnych, w tym na terenach peryferyjnych, np. górskich, poprzez inicjatywy kulturalne, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

Obszar – GOSPODARKA

Główne kierunki działań:

3.1. Turystyka miejska i kulturowa:

3.1.1. Tworzenie kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne

i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie.

3.1.2. Rozszerzenie oferty turystycznej o usługi towarzyszące.

3.1.3. Poprawa jakości ofertowanych usług turystycznych (społeczna certyfikacja i znak jakości).

3.1.4. Wzmocnienie istniejących produktów oraz potencjału oferty pielgrzymkowej.

3.1.5. Wsparcie i promocja rozwiązań przyjaznych dla środowiska.

3.2. Sport i rekreacja:

3.2.1. Rozwój infrastruktury sportowej i turystycznej, w tym na potrzeby turystyki rowerowej, górskiej i wodnej.

3.2.2. Wsparcie infrastruktury towarzyszącej na szlakach rowerowych i górskich oraz trasach turystycznych.

3.2.3. Ujednolicenie zasad tworzenia i udostępniania szlaków rowerowych i turystycznych.

3.2.4. Stworzenie oferty specjalistycznej, opartej o turystykę aktywną oraz rozwój zainteresowań i umiejętności.

3.2.5. Wsparcie i rozwój miejsc aktywnego spędzania czasu (np. parki, kąpieliska, siłownie na wolnym powietrzu, skateparki, tory pumptrackowe, tężnie, punkty widokowe i biwakowe, miejsca obsługi turystów).

3.3. Turystyka biznesowa:

3.3.1. Utworzenie instytucji zajmującej się pozyskiwaniem i obsługą kongresów oraz inwestycji turystycznych.

3.3.2. Zaproponowanie nowoczesnej oferty turystyki biznesowej.

3.3.3. Wzmocnienie wizerunku Małopolski jako destynacji przemysłu spotkań.

3.3.4. Organizacja wydarzeń sportowych (w szczególności Igrzysk Europejskich w 2023 roku), kulturalnych i biznesowych najwyższej rangi.

3.4. Turystyka zdrowotna:

3.4.1. Podniesienie jakości usług w małopolskich uzdrowiskach.

3.4.2. Rozwój kompleksowej oferty sprzedażowej w oparciu o zabiegi uzdrowiskowe, spa i wellness.

3.4.3. Rozwój oferty turystycznej w oparciu o występujące złoża wód geotermalnych

i mineralnych.

3.4.4. Rozbudowa oferty typu slow tourism, eko i agroturystyki.

3.5. Zintegrowany system współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce:

3.5.1. Zainicjowanie forum środowisk turystycznych.

3.5.2. Promocja „dobrych praktyk” w turystyce.

3.5.3. Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego w turystyce.

3.5.4. Tworzenie warunków dla współpracy i wymiany doświadczeń przez przedsiębiorców.

3.5.5. Stworzenie otoczenia prawnego, organizacyjnego i finansowego dla funkcjonowania Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych w województwie.

3.5.6. Wspieranie rozwoju kadr dla turystyki.

3.5.7. Intensyfikacja cyfryzacji oferty turystycznej.

3.5.8. Wprowadzanie nowych funkcji i rozwój systemu informacji turystycznej.

Obszar – ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM WOJEWÓDZTWA
(Promocja Małopolski).

Główne kierunki działań:

3.1. Integrowanie i zapewnienie spójności działań promocyjnych prowadzonych w regionie.

3.2. Inicjowanie, koordynacja i wspieranie strategicznych projektów promocyjnych w regionie.

3.3. Utrwalanie więzi społecznych i rozwój działań partycypacyjnych, z włączeniem społeczności lokalnych, na rzecz zachowania dobrego imienia Małopolski i Polski w świecie.

3.4. Wzmocnienie tożsamości Małopolski w powiązaniu z ożywieniem edukacji kulturowej, jako reakcja na zgłaszane inicjatywy lokalne.

3.5. Budowanie marki Małopolski łączącej tradycje i innowacje, z uwzględnieniem aktualnych trendów w marketingu.

3.6. Monitoring i okresowe badania marki regionu w kontekście efektywności prowadzonych działań.

Obszar - ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE (Rozwój obszarów wiejskich)

Główne kierunki działań:

3.1. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.1.1. Wzmacnianie integracji społeczności wiejskich.

3.1.2. Dbanie o lokalne tradycje.

3.1.3. Podtrzymywanie tożsamości kulturowej.

3.1.4. Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych poprzez inicjatywy kulturalne, w szczególności na terenach peryferyjnych.

3.1.5. Promocja produktów regionalnych.

3.1.6. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na obszarach wiejskich.

3.3. Wzmacnianie współpracy ponadlokalnej, w tym działalności NGO i Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich.

3.5. Rozwój obszarów górskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.5.1. Rozwój infrastruktury, kultury i turystyki na obszarach górskich.

3.6. Rozwój infrastruktury społecznej, turystycznej i rekreacyjnej w miejscowościach uzdrowiskowych, w tym wzmacnianie procesów rewitalizacji tych ośrodków.

3.7. Wzmacnianie procesów integracji obszarów przygranicznych.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLVII/732/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego jest podstawowym instrumentem regionalnej polityki przestrzennej, której kształtowanie i prowadzenie należy do zadań samorządu województwa. Podstawowym zadaniem planu jest określenie celów, zasad oraz kierunków gospodarowania przestrzenią województwa, stanowiące rozwinięcie długofalowej polityki regionalnej.

W tomie pierwszym - Uwarunkowania rozwoju przestrzennego, w podrozdziale

Uwarunkowania kulturowe, zostały wskazane elementy, które miały wpływ na bogate dziedzictwo kulturowe tego regionu. Składają się na nie zarówno zabytki architektury, budownictwa, sztuki, archeologii (sfera materialna), ale także tradycje oraz zwyczaje (sfera niematerialna). Teren województwa małopolskiego jest bogaty w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, obiekty rezydencjonalne, obronne, mieszkalne, użyteczności publicznej, zabytki techniki, etnograficzne oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Zgodnie z założeniami Planu, dziedzictwo kulturowe stanowić ma trwały element krajobrazu województwa małopolskiego. Wśród tematycznych celów wymienić można między innymi:

- ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia poziomu wiedzy, świadomości historycznej oraz edukacji społeczeństwa, a także możliwości ich wykorzystania;
- wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego;
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Władze samorządowe w procesie zarządzania powiatem kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych opracowaniach na poziomie powiatowym, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. PONZ jest zgodny z innymi przyjętymi do realizacji dokumentami powiatowymi, dotyczącymi różnych aspektów życia społeczno-gospodarczego.

Uchwała dotycząca przyjęcia PONZ podjęta przez powiat obowiązuje na terytorium całego powiatu – wszystkich gmin wchodzących w jego skład. Dlatego poszczególne gminy znajdujące się na obszarze Powiatu Krakowskiego opracowując własne dokumenty strategiczne i planistyczne o charakterze gminnym, będą musiały przeanalizować i wziąć pod uwagę zapisy i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego w powiecie zawarte w PONZ.

Obowiązującymi dokumentami powiatowymi są: Strategia Rozwoju Powiatu Krakowskiego na lata 2021-2030 „Powiat Krakowski 2030”, Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Krakowskiego, Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Krakowskiego na lata 2018-2021 z perspektywą na lata 2022-2025 oraz programy współpracy Powiatu Krakowskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego które zostały omówiony poniżej.

Strategia Rozwoju Powiatu Krakowskiego na lata 2021-2030 „Powiat Krakowski 2030”

Strategia Rozwoju Powiatu Krakowskiego na lata 2021-2030 „Powiat Krakowski 2030” została przyjęta uchwałą nr XXV/291/2020 Rady Powiatu w Krakowie z dnia 25 listopada 2020 r.

To najważniejszy dokument planistyczny i strategiczny, w oparciu o który

samorząd powiatowy realizuje obowiązek prowadzenia polityki rozwoju lokalnego. Strategia została opracowana w oparciu o perspektywę wizji naszej Małej Ojczyzny w 2030 roku, podkreślając jej specyfikę i wskazując na indywidualne rozwiązania, odpowiednie do charakterystyki obszaru, wyzwań i potrzeb. Wyznacza ona główne cele strategiczne rozwoju powiatu krakowskiego oraz przedstawia określone kierunki działań. Jest narzędziem do skutecznego zarządzania Powiatem z perspektywy wielopoziomowego rozwoju.

Wizja powiatu krakowskiego do 2030 roku w zakresie dziedzictwa kulturowego: Obszar rozwija się gospodarczo zgodnie z założeniami gospodarki niskoemisyjnej, a także dzięki zwiększeniu roli turystyki weekendowej, wykorzystując istniejące walory przyrodnicze i kulturowe. Zachowanie cennych wartości krajobrazowych powiatu jest możliwe dzięki wspólnym działaniom gmin w zakresie planowania przestrzeni.

Misja powiatu krakowskiego do 2030 roku: Powiat Krakowski w 2030 roku to obszar rozwiniętej gospodarki i turystyki opartej na istniejących zasobach przyrodniczo-krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego, gwarantujący swoim mieszkańcom wysoką jakość życia poprzez dostęp do infrastruktury i usług publicznych oraz pozbawione zanieczyszczeń środowisko.

W strategii definiuje się podporządkowane wizji i misji cele strategiczne oraz odpowiadające im cele operacyjne oraz kierunki działań. Poniżej wskazano te, które mają związek z dziedzictwem kulturowym powiatu.

Cel strategiczny: Kształcenie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego powiatu krakowskiego.

Cel operacyjny: Kształtowanie warunków rozwoju kapitału społecznego.

Kierunki działań:

- Wzmacnianie poczucia tożsamości terytorialnej, kulturowej i społecznej powiatu krakowskiego.
- Organizowanie wydarzeń mających znaczenie dla rozwoju i upowszechniania kultury, sportu i nauki.

Cel operacyjny: Wspieranie i upowszechnianie działań w zakresie kultury oraz sportu.

Kierunki działań:

- Wspieranie przez powiat krakowski działalności kulturalnej prowadzonej przez organizacje społeczne, placówki oświatowe, gminne ośrodki kultury czy biblioteki.

- Organizacja imprez sportowych, rekreacyjnych i wydarzeń społeczno-kulturalnych na terenie powiatu krakowskiego.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona i rewaloryzacja zabytków.
- Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego np. poprzez działania edukacyjne w szkołach.
- Wspieranie działalności kulturalnej w zakresie dostosowania do stanu epidemii oraz innych sytuacji kryzysowych.
- Realizacja założeń „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019-2022”

Cel strategiczny: Współpraca samorządowa i kształtowanie wizerunku powiatu krakowskiego.

Cel operacyjny: Spójna i skuteczna promocja powiatu krakowskiego jako atrakcyjnego miejsca zamieszkania, spędzania wolnego czasu i prowadzenia działalności gospodarczej.

Kierunki działań:

- Budowa i rozwój marki powiatu krakowskiego.
- Prowadzenie skutecznej polityki informacyjnej Powiatu Krakowskiego.
- Promocja i upowszechnienie folkloru, produktów lokalnych, walorów przyrodniczych, dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego oraz wydarzeń kulturalnych i sportowych.
- Organizacja, przygotowanie i wdrożenie oferty kulturalnej dla mieszkańców powiatu krakowskiego.

Cel operacyjny: Rozwój potencjału turystycznego powiatu krakowskiego.

Kierunki działań:

- Wspieranie lub powierzanie realizacji zadań publicznych z zakresu turystyki podmiotom działającym w sferze pożytku publicznego.
- Opracowanie i wdrożenie spójnej oferty turystycznej powiatu krakowskiego.
- Promocja oferty turystycznej powiatu krakowskiego we współpracy międzysamorządowej oraz z partnerami społeczno-gospodarczymi.
- Rozbudowa infrastruktury rekreacyjnej oraz infrastruktury około turystycznej powiatu krakowskiego.

- Wsparcie i rozwój turystyki w oparciu o istniejącą infrastrukturę turystyczną, walory przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe powiatu krakowskiego.
- Wykorzystanie istniejących zasobów przyrodniczych oraz dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego w celu stworzenia atrakcyjnego produktu turystycznego.

Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Krakowskiego został opracowany w czerwcu 2005 r. Plan podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, wg. stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego. Dokument został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Krakowskiego na lata 2018-2021 z perspektywą na lata 2022-2025

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Krakowskiego na lata 2018-2021 z perspektywą na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr IV/41/2018 Rady Powiatu w Krakowie z dnia 28 grudnia 2018 r.

Program ten jest kontynuacją poprzedniej Aktualizacji Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Krakowskiego na lata 2012-2015 z perspektywą na lata 2017-2020.

W Programie przedstawiono aktualny stan środowiska, określono hierarchię niezbędnych działań zmierzających do poprawy tego stanu, umożliwiających koordynację decyzji administracyjnych oraz wybór decyzji inwestycyjnych podejmowanych przez różne podmioty i instytucje. Zakłada on ochronę i rozwój systemu obszarów chronionych, wspieranie edukacji prośrodowiskowej, powoływanie obszarów i obiektów chronionych, stały nadzór nad uciążliwością przemysłu, rozwój sieci szlaków turystycznych na terenach interesujących przyrodniczo. Z zadań

z zakresu ochrony i utrzymania krajobrazu zaplanowano następujące cele i kierunki ochrony środowiska do 2025 roku.

Cel: Ochrona i zachowanie środowiska przyrodniczego.

Kierunek interwencji: Ochrona różnorodności biologicznej oraz zapewnienie ciągłości istnienia gatunków i stabilności ekosystemów poprzez zrównoważone użytkowanie jej elementów.

Działania:

- Ochrona miejsc i ciągów widokowych oraz dominant krajobrazowych na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego, Parków Krajobrazowych i Obszarów NATURA 2000.
- Ochrona terenów położonych w bliskim sąsiedztwie (otulinie) Ojcowskiego Parku Narodowego, Parków Krajobrazowych i Obszarów NATURA 2000.
- Zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych w istniejących kompleksach leśnych.

Kierunek interwencji: Propagowanie idei ochrony przyrody poprzez wzmocnienie potencjału turystycznego na obszarach chronionych.

Działania:

- Objęcie ochroną prawną nowych obiektów i obszarów cennych przyrodniczo o znaczeniu regionalnym i lokalnym.
- Popularyzacja idei ochrony przyrody.
- Działania związane z upowszechnianiem turystyki na terenie gmin Powiatu Krakowskiego.
- Wzmocnienie roli rekreacyjnej zieleni.

Cel: Rozwój sieci szlaków turystycznych i ścieżek dydaktycznych na terenach interesujących przyrodniczo.

Kierunek interwencji: Gromadzenie informacji o środowisku i poprawa procesu udostępniania informacji o środowisku.

Działanie:

- Opracowanie dokumentacji przyrodniczych istniejących i proponowanych form ochrony prawnej.

Tereny obejmujące powiat krakowski charakteryzują się zróżnicowaną budową

geologiczną, klimatyczną, bogatą szatą roślinną i zwierzęcą, współtworząc wielowarstwowy, wielowarstwowy krajobraz kulturowy, wymagający ochrony jako zasób dziedzictwa naturalnego powiatu, mający wpływ na kształtowanie warunków rozwoju dziedzictwa kulturowego na przestrzeni wieków.

Programy współpracy Powiatu Krakowskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego

Program współpracy Powiatu Krakowskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2022, obszar działań:

- organizacja i wspieranie imprez o charakterze powiatowym mających istotne znaczenie dla kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
- wydawanie publikacji w postaci drukowanej oraz innych technik zapisu służących upowszechnianiu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz związanych z historią miejscowości leżących na terenie powiatu,
- wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych wspomagających rozwój wspólnot i społeczności lokalnych oraz związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu (m.in. zwyczaje, tradycje, obrzędy), w tym promocja działalności kół gospodyń wiejskich,
- promocja i upowszechnianie folkloru i sztuki ludowej oraz opieka nad zabytkami sztuki niematerialnej,
- wspieranie powstania wydawnictw monograficznych regionu krakowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem historii, stroju, muzyki i tradycji,
- wspieranie lokalnych produktów kulturowych.

Roczne Programy będą stanowiły rozwinięcie i realizację celów PONZ.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Powiatu Krakowskiego

5.2.1. Charakterystyka powiatu

Powiat Krakowski to powiat usytuowany w północno-zachodniej części województwa małopolskiego. Utworzony w 1999 r. w ramach reformy administracyjnej. Siedzibą Starostwa Powiatowego jest Kraków. Powiat krakowski jest czwartym pod względem powierzchni powiatem w Małopolsce. Graniczy z powiatami: miechowskim, olkuskim, chrzanowskim, wadowickim, myślenickim, wielickim, bocheńskim i proszowickim oraz miastem Kraków. Powiat krakowski tworzą gminy okalające miasto Kraków od północno-wschodniej jego części poprzez północną, zachodnią i południowo-zachodnią. Jedynie od południowo-wschodniej strony do miasta Krakowa przylega powiat wielicki, a na niewielkim odcinku między gminą Kocmyrzów-Luborzyca, a gminą Igołomia-Wawrzeńczyce graniczy z Krakowem powiat proszowicki.

W skład powiatu krakowskiego wchodzi:

- gminy miejsko-wiejskie: Krzeszowice, Skała, Skawina, Słomniki, Świątniki Górne,
- gminy wiejskie: Czernichów, Igołomia-Wawrzeńczyce, Iwanowice, Jerzmanowice-Przegonia, Kocmyrzów-Luborzyca, Liszki, Michałowice, Mogilany, Sułoszowa, Wielka Wieś, Zabierzów, Zielonki.

Na terenie powiatu znajdują się następujące miasta: Krzeszowice, Skała, Skawina, Słomniki, Świątniki Górne.

Powiat krakowski należy do dużych jednostek samorządowych drugiego szczebla administracyjnego. Jego powierzchnia zajmuje 1230,52 km², czyli 8% powierzchni województwa małopolskiego.

Ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo Krakowa, powiat krakowski w całości przynależy do Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego.

Na terenie powiatu krakowskiego znajduje się jeden park narodowy (Ojcowski Parki Narodowy, którego obszar wraz z otuliną położony jest na obszarze gmin: Skała, Jerzmanowice-Przegonia, Wielka Wieś, Zielonki i Sułoszowa). Utworzony został Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 stycznia 1956 r. Jest to najmniejszy pod względem powierzchni park narodowy w regionie i w kraju. Jego obszar wynosi 2145,62 ha. Cały obszar Parku administracyjnie stanowi jeden Obwód Ochronny "Groty", składający się z 3 obchodów: Korytania, Złota Góra i Pieskowa Skała. Florę

parku tworzą głównie gatunki środkowoeuropejskie. Najczęściej są to pospolite składniki flory Doliny Prądnika, tworzące runo lasów liściastych lub wchodzące w skład typowych zbiorowisk leśnych (m.in. buk, grab, dąb szypułkowy). Przepuszczalnie teren parku oraz jego otulinę zamieszkuje około 11 tys. gatunków zwierząt.

Ponadto do ustanowionych form ochrony przyrody zaliczają się następujące parki krajobrazowe wraz z otulinami:

- Dłubniański Parki Krajobrazowy (gminy: Iwanowice, Skąła, Zielonki, Michałowice),
- Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie (gminy: Krzeszowice, Jerzmanowice-Przegonia, Michałowice, Wielka Wieś, Zabierzów, Zielonki),
- Rudniański Park Krajobrazowy (gminy: Czernichów, Krzeszowice),
- Tenczyński Parki Krajobrazowy (gminy: Krzeszowice, Liszki, Wielka Wieś, Zabierzów),
- Bielańsko-Tyniecki Park Krajobrazowy (gminy: Czernichów, Liszki).

Na terenie powiatu krakowskiego – oprócz wyżej wymienionych parków – ustanowione są następujące formy ochrony przyrody:

- Obszary NATURA 2000 obejmujące: Dolinę Prądnika – kod PLH120004, Dolinki Jurajskie – kod PLH120005, Czarna – kod PLH120034, Krzeszowice – kod PLH120044, Rudno – kod PLH120058, Dolinę Sanki – kod PLH120059, Rudniańskie Modraszki-Kajasówka – kod PLH120077, Skawiński Obszar Łąkowy – kod PLH120079, Cedron – kod PLH120060.
- Rezerваты przyrody: Cieszynianka, Dolina Eliaszówki, Dolina Kluczwoły, Dolina Mnikowa, Dolina Potoku Rudno, Dolina Raćławki, Dolina Szklarki, Kajasówka, Kozie Kąty, Skąła Kmity, Wąwóz Bolechowicki, Zimny Dół.
- Użytki ekologiczne: Stanowisko Lilli Złotogłów (Garb Tenczyński), Uroczysko Podgółogórze (Pomost Krakowski), Las Buczyna (Rów Krzeszowicki, Garb Tenczyński), Uroczysko w Rząsce (Pomost Krakowski).
- Stanowiska dokumentacyjne: Odsłonięcie na Czerwieńcu (Tenczynek), Kamieniołom Nowa Krystyna (Tenczynek), Kamieniołom z uskokiem (Zalas), Kamieniołom (Piekary), Odsłonięcie martwicy wapiennej w Dolinie Szklarki (Radwanowice), Stary kamieniołom (Trojanowice).
- Pomniki przyrody – w powiecie krakowskim znajduje się 425 tworów przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupisk. Są to głównie drzewa, aleje drzew,

drzewostany, jaskinie, skały i ich grupy, głazy, źródła, ale też bindaź (w Czernichowie na terenie ogrodu plebańskiego) i staw (w Czułowie w pobliżu drogi Czułów – Sanka).

5.2.2. Historia obszaru powiatu²

Jedne z najstarszych znalezisk świadczących o założeniu przez człowieka neandertalskiego obozowiska znajdują się w Jaskini Ciemnej na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego w granicach dzisiejszego powiatu krakowskiego. Osiedlanie się celatów na tym terenie przyczyniło się do przejścia przez miejscową ludność zdolności produkcji szarej ceramiki (Zofipole w gminie Igołomia – Wawrzeńczyce jest najstarszym ośrodkiem produkcji garncarskiej) oraz produkcji żelaza z rud darniowych pozyskiwanych lokalnie i wytapianych w dymarkach. Odkrycia archeologiczne wskazują na rozwinięte rolnictwo i gęste – jak na ówczesne czasy, czyli 2 tys. lat temu – zaludnienie tych terenów. Stanowi to podstawę do twierdzenia o wysokim stopniu rozwoju ówczesnej gospodarki i jej zróżnicowaniu. Z pewnością do rozwoju gospodarczego i jego zróżnicowania w stosunku do innych terenów Polski przyczynia się rozwój szlaków handlowych i umacniania się osad ludzkich zlokalizowanych na tych szlakach. Silny rozwój Krakowa jako ośrodka społecznego, gospodarczego, administracyjnego i politycznego, miał istotny wpływ na rozwój terenów go okalających.

We wczesnym średniowieczu tereny powiatu zasiedlało plemię Wiślan. Stanowiło ono administracyjnie silnego lokalnego gracza, z prężnie rozwijającym się osadnictwem i gospodarką. Było zatem przedmiotem zainteresowania wielu ówczesnych regionalnych potęg, jak np. królestwo czeskie. Jednakże to Mieszko I włączył te tereny do swego prężnie budującego się państwa, a znaczenie jakie miały te tereny z Krakowem na czele zostały przypieczętowane już w 1000 r. ustanowieniem w Krakowie biskupstwa.

Po okresie rozbicia dzielnicowego, nastąpił długi czas rozwoju ziemi krakowskiej z Krakowem na czele, czemu przysłużyło się przeniesienie stolicy państwa do Krakowa za panowania króla Kazimierza Odnowiciela. Obszar dzisiejszego powiatu krakowskiego podlegał wtedy wzmocnionym procesom rozwojowym. To tu w szybkim tempie rozwijało się osadnictwo, to tu rozwijał się handel oraz wszelka ówczesna działalność usługowa, to tu wreszcie skupiało się życie polityczne, administracyjne i społeczne. Apogeum rozwoju w epoce Piastów obszar dzisiejszego powiatu

² <http://powiat.krakow.pl/historia-powiatu/> (data dostępu 22.03.2022 r.), Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019-2022

krakowskiego przeżywał za panowania króla Kazimierza Wielkiego. Dbałość o gospodarkę i mądrość polityczna służyły rozwojowi tych terenów, m.in. w postaci budowania zamków obronnych tworzących sieć obronną kraju, znaną jako „orle gniazda” ze względu na swe położenie na szczytach skalnych Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Dwa z nich zlokalizowane są na terenie powiatu: w Ojcowie i Pieskowej Skale.

Najprężniejszy rozwój obszaru powiatu krakowskiego nastąpił w okresie panowania dynastii Jagiellonów, kiedy to Polska należała do potęg politycznych i ważnych monarchii w ówczesnej Europie. Miało to znaczący wpływ również na budownictwo, architekturę i sztukę, których liczne świadectwa doświadczać można obecnie. Warto tu wspomnieć chociażby o takich skarbach dziedzictwa kulturowego powiatu, jak ceglana świątynia w Raciborowicach ufundowana przez Jana Długosza, kościoły w Woli Radziszowskiej, Raclawicach i Paczółtowicach, zamek Tenczyn, czy zrewaloryzowany w duchu architektury renesansu zamek w Pieskowej Skale.

Rzeczpospolita Szlachecka to okres istotnego spowolnienia rozwoju obszaru dzisiejszego powiatu krakowskiego, spowodowanego m.in. decyzją króla Zygmunta III Wazy o przeniesieniu stolicy z Krakowa do Warszawy. Przewaga sejmu szlacheckiego nad królem miała istotny wpływ na osłabienie państwa, co przejawiało się m.in. osłabieniem zdolności obronnych, intensyfikacją gospodarki feudalnej i pogarszaniem się sytuacji wsi na rzecz inwestowania dochodów szlachty i magnaterii w pałace i dwory. Znaczące natomiast dla dziedzictwa kulturowego powiatu miały ufundowane w tych czasach świątynie. Na uwagę zasługuje Klasztor Karmelitów Bosych w Czernej, ufundowany w I poł. XVII w.

Rozbiory Polski dla terenów obecnego powiatu krakowskiego stały się okresem, w którym skupiła się historia Polski i jej dramatyczne konsekwencje gospodarcze, polityczne i społeczne, dostrzegane jeszcze obecnie. W wyniku I rozbioru od Polski została oderwana południowa część dzisiejszego powiatu krakowskiego ze Świątnikami Górnymi i Skawiną. W wyniku III rozbioru Polski pozostałe ziemie powiatu krakowskiego zostały włączone do zaboru austriackiego. W 1809 r. na mocy traktatu tylżyckiego podpisanego przez cesarza Napoleona Bonaparte z carem Aleksandrem I (7 lipca 1807 r.) i Królestwem Prus (9 lipca 1807 r.) do powstałego Księstwa Warszawskiego przyłączony zostaje Kraków wraz z obszarami leżącymi na północ od Wisły. Taka sytuacja trwała do klęski Napoleona i podpisania traktatu pokojowego w Wiedniu w 1815 r., na mocy którego powstał nowy porządek w Europie, w tym – nowy podział ziem Polski, który de facto był powrotem do stanu z 1772 r. Istotną zmianą było powstanie Królestwa Polskiego, które i tak nie miało znaczenia

politycznego, a jedynie symboliczne i to w niezwykle ograniczonym zakresie. Dla ziem leżących w granicach dzisiejszego powiatu krakowskiego ta sytuacja była tylko ugruntowaniem na długie lata podziałów: społecznego, administracyjnego, kulturowego i politycznego. W wyniku wdrażania ustaleń traktatu wiedeńskiego Kraków z zachodnią częścią obecnego powiatu, tj. z Czernichowem, Zabierzowem i Krzeszowicami, tworzył samodzielną Rzeczpospolitą Krakowską. Natomiast w poprzek Dolinek podkrakowskich i południowymi krańcami wyżyny Miechowskiej przebiegała granica Królestwa Polskiego, czyli de facto Cesarstwa Rosyjskiego. Tereny obecnych gmin Igołomia-Wawrzeńczyce, Michałowice, Kocmyrzów – Luborzyca, Iwanowice, Skąta, Słomniki, Sułoszowa, Jerzmanowice-Przegonia duża część gmin Zielonki i Wielka Wieś należały od tej chwili do zaboru rosyjskiego; natomiast pozostała część powiatu – do zaboru austriackiego. Podział polityczny i administracyjny sztucznie podzielił Ziemię Krakowską na dwa państwa, skutecznie odbijając piętno na integracji i tożsamości społecznej i kulturowej. Widomymi znakami dziedzictwa historycznego tamtych czasów są zachowane oznakowania granicy austriacko-rosyjskiej w Gminie Wielka Wieś oraz drewniana kaplica „na wodzie” w Ojcowie z 1901 r.

Powstanie Styczniowe znacząco wpłynęło na historię i dziedzictwo kulturowe dzisiejszego powiatu krakowskiego. Gros walk powstańczych, szczególnie u jego schyłku, odbywało się na południowych rubieżach Królestwa Polskiego, a jedna z największych bitew powstańczych miała miejsce pod zamkiem w Pieskowej Skale. Granica cesarstw rosyjskiego i austriackiego stała się szlakiem przerzutowym pomocy dla powstańców organizowanej w Krakowie i na terenach powiatu należących do Cesarstwa Austro-Węgier oraz ucieczki żołnierzy powstańczych po jego klęsce i w wyniku represji jakie władze rosyjskie stosowały ze wzmożoną siłą po upadku Powstania Styczniowego i faktycznej likwidacji Królestwa Polskiego. W północnej części powiatu zachowały się pamiątki z tamtego okresu. Klęska Powstania, represje administracyjne, polityczne i kulturowe wpływały na rosnące dążenia do odzyskania niepodległości.

Wybuch I Wojny Światowej i chaos polityczny w Europie początków XX w. jeszcze bardziej wpłynęły na ruchy niepodległościowe. Kraków to początek, a północna część powiatu to szlak przemarszu I Kompanii Kadrowej z marszałkiem Józefem Piłsudskim na czele. Zakończenie I wojny światowej i podpisanie traktatu pokojowego w Wersalu w 1919 r. usankcjonowało nowy porządek polityczny i administracyjny w Europie, w tym powstanie niepodległej Rzeczypospolitej w granicach generalnie przedrozbiorowych. Przyczyniło się to do scalenia

administracyjnego terenów dzisiejszego powiatu krakowskiego, jednakże z inaczej ukształtowanym politycznie i kulturowo społeczeństwem.

Sytuacja taka trwała tylko przez 20 lat. Po wybuchu II wojny światowej Kraków wraz z przylegającymi do niego terenami obecnego powiatu krakowskiego zostały włączone do utworzonej przez Niemców Generalnej Gubernii, ze stolicą właśnie w Krakowie. Działania wojenne nie spowodowały na terenach powiatu krakowskiego znaczących zniszczeń w świadectwach dziedzictwa kulturowego tego obszaru, choć skutecznie przyczyniły się do trwałej likwidacji dużych grup społecznych, narodowych i etnicznych w wielu miejscach powiatu (dzielnica żydowska w Skawinie czy Słomnikach).

Okres po II wojnie światowej to czas zasadniczych zmian politycznych i społecznych wpływających na stan zachowania dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego. Najważniejszą zmianą była reforma rolna, polegająca na przejęciu majątków prywatnych, w tym folwarków, i uwłaszczeniu na nich mieszkańców obszarów wiejskich. Oddanie ważnych z historycznego punktu widzenia majątków prywatnych na własność bądź też do dyspozycji szkół, kółek rolniczych czy państwowych gospodarstw rolnych bez zapewnienia środków na ich utrzymanie, przyczyniło się do ich niszczenia, a bardzo często nawet dewastacji.

Dopiero transformacja ustrojowa z 1989 r. przyczyniła się w wielu przypadkach do zahamowania procesów dewastacji dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego. Świetnym przykładem jest choćby obecny stan dworu w Tomaszowicach w gminie Wielka Wieś. Prawo do organizowania się w formie stowarzyszeń i fundacji osób działających na rzecz osiągnięcia wspólnych celów, pozwoliło na odbudowywanie się poczucia tożsamości lokalnej wynikającej z przekazywanej i rosnącej świadomości bogactwa dziedzictwa kulturowego „małych ojczyzn” – osad, wsi, miasteczek, dzielnic itp. Reforma samorządowa z 1990 r. wprowadzająca jako podstawową jednostkę administracyjną III RP gminę, znacząco wpłynęła na wzmocnienie świadomości historycznej i kulturowej jej mieszkańców. Wzmocnienie tych procesów, ale na większą skalę nastąpiło w wyniku drugiej reformy samorządowej (ustrojowej) państwa, jaką było przywrócenie samorządowych powiatów i powstanie samorządowego województwa. Wzmocniło to koncentrację społeczności lokalnych na ochronie dziedzictwa kulturowego i czynieniu zeń istotnego argumentu dla kreowania rozwoju społecznego i gospodarczego „małych ojczyzn”, w tym również powiatu krakowskiego.

Różnorodne i często dramatyczne dzieje w historii powiatu, udokumentowane ważnymi zabytkami dla kultury Polski, powinny z jednej strony umacniać tożsamość

mieszkańców i świadomość ciągłości historycznej Ziemi Krakowskiej, natomiast z drugiej – są już ogromnym potencjałem do świadomego budowania gospodarki lokalnej w wymiarze jednostkowym, jak i bardziej ogólnym, czyli wspólnot gmin, powiatu i regionu.

5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla Powiatu Krakowskiego

5.3.1. Zasoby dziedzictwa kulturowego – zespoły i obiekty o dużej wartości historycznej i architektonicznej³

Podstawowymi elementami materialnego dziedzictwa kulturowego są zabytkowe obiekty budownictwa i architektury, układy przestrzenne i krajobrazowe (urbanistyczne, zespoły pałacowe, dworskie, folwarczne i parkowe, cmentarze i inne). Ze względu na znaczne wartości historyczne i kulturowe ochronie konserwatorskiej podlegają obszary krajobrazu kulturowego o znaczeniu krajowym, regionalnym i lokalnym oraz zespoły urbanistyczne, obiekty architektury, kształtowane tereny zielone, zabytki ruchome oraz stanowiska archeologiczne.

Wśród licznych zabytków architektury i budownictwa znajdujących się w granicach powiatu krakowskiego możemy wskazać obiekty o znaczeniu ponadregionalnym.

Do zabytków szczególnych można zaliczyć historyczne, staromiejskie układy urbanistyczne, jak np. w Krzeszowicach, Skale, Skawinie i Słomnikach. W miastach tych zachowały się czytelne elementy układu urbanistycznego o średniowiecznej genezie. Tradycja większości zespołów miejskich sięga czasów panowania Kazimierza Wielkiego, który wspomnianym miejscowościom nadał prawa miejskie. Wyjątkowy jest układ urbanistyczny Krzeszowic, miasta, które rozwinęło się wokół rezydencji magnackiej i zespołu uzdrowskiego.

Z uwagi na czas powstania, wartości stylowe, historyczne oraz stan zachowania do szczególnie cennych budowli należą zespoły kościelne i klasztorne. Wśród nich szczególnie cenny jest przykład architektury romańskiej, czyli licząca się w skali historii architektury polskiej świątynia z Prandocina. Wśród budowli gotyckich na szczególną uwagę zasługują realizacje sakralne z Rudawy, Luborzycy, Raciborowic i Bolechowic. Architekturę sakralną renesansu reprezentuje kaplica i detal architektoniczny kościoła w Giebułtowie. Szczególnie liczne i cenne są budowle z doby baroku. Do dzieł

³ Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019-2022

o najwyższej randze artystycznej należą zespoły sakralne z Grodziska (manierystyczno-barokowa Pustelnia św. Salomei) i z Czernej wtopiony w malownicze tło przyrody zespół eremu karmelitów bosych. Wspomnianym zespołom klasztornym nie ustępują pod względem bogactwa formy architektonicznej barokowe kościoły parafialne między innymi w Czernichowie, Tenczynku, Minodze, Morawicy (dzieło włoskiego architekta Placidiego), czy kaplica św. Jana Chrzciciela w Jerzmanowicach. Epokę klasycyzmu reprezentują józefiński kościół w Gaju oraz rygorystyczne realizacje stylowe, jak fasada kościoła w Niedźwiedziu, Jerzmanowicach, czy kaplica św. Rocha w Iwanowicach. Wśród budowli doby dziewiętnastowiecznego historyzmu szczególną uwagę przyciągają kościoły w Białym Kościele, Nowej Górze, Smardzowicach, Kamieniu, Sułoszowej, Liszkach. Szczególne miejsce zajmuje wśród nich kościół parafialny z Krzeszowic. Świątynię tą, w stylu neogotyckim, wzniesiono według projektu berlińskiego architekta F. K. Schinkla, jednego z najbardziej cenionych twórców tej epoki w skali Europy. Specjalne, unikalne wartości kulturowe prezentują kościoły drewniane. W tej grupie do wybitnie cennych należą kościoły w Woli Radziszowskiej (XV/XVI w.), Paczółtowicach (XVI w.), Modlnicy (XVI–XIX w.), Raławicach w gminie Jerzmanowice - Przegonia (XVI w.), Czulicach (XVI w.), Więclawicach (XVIII w.), Iwanowicach (XVIII w.).

Odrębnie pod względem stylu i typologii rozwijała się w Polsce architektura obiektów związanych z judaizmem. Reprezentatywnym przykładem architektury tego kręgu jest synagoga męska w Krzeszowicach (ul. Wąska 4). Zbudowana została pod koniec XIX w., jako dom modlitwy przeznaczony wyłącznie dla mężczyzn. Podczas II wojny światowej hitlerowcy zdewastowali wnętrze synagogi. Następnie przystosowana na potrzeby magazynu. Na początku XXI w. wykorzystywana była jako ośrodek kulturalny. Odbywały się w niej pokazy filmów oraz koncerty. Jest to murowany obiekt, wzniesiony na planie prostokąta. Do dnia dzisiejszego zachował się częściowo wystrój zewnętrzny, w tym półokrągłe zakończone okna. Obecnie wnętrze jest zrujnowane.

Na terenie powiatu warto wspomnieć o bożnicy w Skawinie. Synagoga Chewra Thilim w Skawinie (z hebr. Bractwo Psalmowego) – synagoga znajdująca się w Skawinie na rogu ul. Babetty i Kazimierza Wielkiego, która w wyniku przebudowy zatraciła charakter stylowy. Została zbudowana w 1894 r. z inicjatywy bractwa psalmowego Chewra Thilim. Przylegał do niej budynek chederu, mieszkanie rabina i mykwa. W 1920 r. odprawiono w niej specjalne nabożeństwo za zwycięstwo Polski podczas wojny polsko-bolszewickiej. Podczas II wojny światowej hitlerowcy zdewastowali synagogę. Po zakończeniu wojny budynek służył jako magazyn, a obecnie po

gruntownej renowacji jako biura. To murowany i orientowany budynek, wzniesiony na planie prostokąta. Wnętrze synagogi pierwotnie było dwudzielne. Częściowo zachowała ona swój pierwotny wystrój zewnętrzny, m.in. wysokie, półokrągłe zakończone okna. Całość jest nakryta dachem dwuspadowym. Synagoga jest obiektem, który stanowi wartość zabytkową. Została ona wpisana do rejestru zabytków nieruchomych⁴.

Kolejnym przykładem obiektów związanych z judaizmem jest nieczynna już synagoga w Słomnikach przy ul. Krakowskiej 23. Powstała około 1920 r. Służyła jako siedziba kahału, religijnych szkół dla dziewcząt i chłopców oraz mykwy (ta ostatnia mieściła się w piwnicach). Po wojnie przez jakiś czas funkcjonowała jako kino, następnie magazyny. Obecnie jest opuszczona. Jest to dwukondygnacyjny, obszerny budynek, otynkowany, o wysokim przyziemiu, nakryty dwuspadowym dachem. Po obu stronach wejścia umieszczono tablice po hebrajsku i po polsku o następującej treści: „Zawsze przed oczyma Cię miałem Boże, Psalm 16,8. Budynek ten mieścił bóżnicę żydowską, urząd gminy żydowskiej i religijną szkołę żydowską dla chłopców (cheder) i dziewcząt (Bet Jakow). W czerwcu 1942 niemieckie władze okupacyjne zamknęły w tym miejscu tysiąc Żydów: niemowlęta, dzieci i mężczyzn przed wygnaniem do obozu śmierci w Bełżcu. Razem ze straconymi podczas wygnania i z wysłanymi na zagładę w sierpniu i październiku tego roku mord ludobójczy osiągnął w Słomnikach 1200 Żydów zamieszkałych oraz 800 powracających i uciekinierów. „Błogosławiona ich pamięć i niezapomniana ich ofiara!” Ta tablica pamiątkowa została poświęcona przez Związek Żydów Słomnickich w Izraelu w roku 1990.⁵

Wśród zachowanych na terenie powiatu dóbr kultury znajdują się liczne dzieła budownictwa rezydencjonalnego. W skład tej grupy wchodzi zamki, pałace, dwory, wraz z dopełniającymi je pod względem kompozycyjnym założeniami parkowymi i zapleczem funkcjonalnym w postaci zabudowy gospodarczej. Na terenie powiatu znajdują się ruiny zamków średniowiecznych w Ojcowie z XIV w., Białym Kościele (ruiny z XIV w.), gotycko-renesansowe zamki w Rudnie (zamek Tenczyn, z połowy XIV w.), w Korzkwi (z XV w.) oraz renesansowy w Pieskowej Skale (z połowy XIV w. – XVII w.). Do najcenniejszych zespołów pałacowych należą dzieła klasycyzmu w Igołomii (z XVIII/XIX w.) i Niedźwiedziu (XVIII/XIX w.), z epoki historyzmu w Krzeszowicach (stary pałac z ok. 1830 r., nowy pałac z lat 1850–1857), w Balicach (z pierwszej połowy XVI w. i początku XIX w.), w Kryspinowie (z połowy XIX w.), czy w Piekarach (z lat 1857–

⁴ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/s/572-skawina/112-synagogi-domy-modlitwy-mykwy/88651-synagoga-chewra-thilim-ul-kazimierza-8a> (data dostępu 04.08.2022 r.)

⁵ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/s/965-slomniki/112-synagogi-domy-modlitwy-mykwy/88704-synagoga-w-slomnikach> (data dostępu 04.08.2022 r.)

1865). Staropolskie dwory reprezentowane są przez renesansowe budowle z Młodziejowic (XVI w.) i Pisar (tzw. lamus XVI w.), barokowe z Bolechowic (z końca XVIII w.), alkierzowy dwór z Karniowic (XVIII w.) i drewniany z Goszyc (stary dwór z XVII/XVIII w.), klasycystyczne w Modlnicy (z XVIII/XIX w.), w Tomaszowicach (XIX w.), Ściejowicach (XIX w.) i Niegoszowicach (XIX w.) oraz w Gołyszynie (z 2 ćw. XIX w.) i w Radziszowie (pocz. XIX w.) Dziewiętnastowieczny historyzm reprezentują dwory z Minogi (z 1859 r.), z Goszyc (nowy dwór z 3 ćw. XIX w.), czy z Czernichowa (przekształcony już w XIX w. w szkołę rolniczą). Dwór w Michałowicach, zbudowany według projektu T. Talowskiego, to doskonały przykład późnego historyzmu, o malowniczo ukształtowanej bryle. Do najcenniejszych parków należą zachowane zespoły zieleni komponowanej przy rezydencjach w Krzeszowicach, Mogilanach i Balicach oraz parki zdrojowe w Ojcowie i Krzeszowicach. Na właściwe zagospodarowanie i wyeksponowanie czeka historyczny zwierzyńiec Potockich w lasach krzeszowickich.

Zabytkowe obiekty związane z techniką reprezentowane są przez XIX-wieczne i z początku XX w. dworce kolejowe w Kocmyrzowie, Radziszowie i Krzeszowicach, piec wapienniczy w Nawojowej Górze z początku XX w., obiekty kopalniane w rejonie Krzeszowic, łomy marmuru i warsztaty kamieniarskie w Dębniku (tradycja sięga końca XVI w.), a także zabytki techniki ludowej i tradycyjnej, np. kuźnie (dworska w Igołomi), młyny (np. młyn Boronia w Grodzisku) i tartaki.

Dzieła obronne na terenie powiatu reprezentowane są przez zespoły fortyfikacji należących do Twierdzy Kraków. Części pierścienia Twierdzy sięgają do wsi Bibice, Zielonki i Węgrzce, gdzie zachowały się forty, szańce, baterie i zieleń forteczna. Pełnego rozpoznania wymagają zabytkowe elementy fortyfikacji polowych z czasów II wojny światowej występujące między innymi w rejonie Zabierzów – Rudawa i Rybna – Kamień.

Liczna niegdyś wiejska zabudowa tradycyjna zanika ostatecznie. Typowy dom krakowski był wzniesiony z drewna, w konstrukcji zrębowej, z dachem cztero-, a później dwuspadowym, krytym słomą. Zrąb bielono wapnem z dodatkiem ultramaryny. Niekiedy chałupę malowano w poziome pasy, pokrywające mszenie zrębu. Budynki gospodarcze wznoszono z drewna, rzadziej z kamienia wapiennego. Przeważały zagrody wielobudynkowe, czasami budowane „w okół”. Regionalną osobliwością były wieloboczne, zrębowe stodoły występujące między innymi w rejonie Kaszowa. Reprezentatywne przykłady budownictwa z regionu, także z obecnego powiatu krakowskiego, ocalono w skansenie w Wygiełzowie – Babicach, m.in. dom sołtysi z Przegini Duchownej z 1862 r., olejarnia z oryginalnymi stępami, prasą i naczyniami

z Dąbrowy Szlacheckiej, kuźnia z Liszek i dzwonnica z Nowej Góry z 1770 r. Pojedyncze chałupy można jeszcze spotkać w Sułoszowej oraz w rejonie Radziszowa.

Waler wyjątkowości, godny odnotowania w skali kraju, mają dziewiętnasto- i dwudziestowieczne zespoły zabudowy uzdrowiskowej Ojcowa i Krzeszowic.

Waler zabytkowy i historyczny mają również liczne cmentarze. O ich znaczeniu decydują stare drzewa i kamienne nagrobki, niekiedy wspaniałe dzieła sztuki, pochodzące z XIX i XX w. Wyjątkowe wśród nich są osiemnastowieczne epitafia kamieniarzy z Dębника wmurowane w ogrodzenie kościoła w Paczółtowicach. Cmentarze i mogiły ilustrują losy Polski i regionu. Wspomnienia wymagają groby bohaterów powstań w Krzeszowicach i Czernej, mogiły powstańcze w rejonie Igołomi oraz cmentarze wojenne z I wojny światowej. Rozległością lub formą wyróżniają się wojenne cmentarze z Dębника, Krzeszowic (kwatery na cmentarzu komunalnym), Czulic (przy dworze i na cmentarzu parafialnym), Karniowa oraz z Kocmyrzowa. Świadectwem historii są też kwatery z 1939 r. w Krzeszowicach, czy w Morawicy (mogiła pierwszego lotnika polskiego poległego w 1939 r.).

Istotny element charakterystyczny dla małopolskiego krajobrazu stanowią kapliczki przydrożne. Do najstarszych, sięgających czasów baroku, należą archaiczne „Boże Męki” na kolumnie, np. znad Dębника lub Pissar. Rangą artystyczną wyróżniają się osiemnastowieczne figury Św. Jana Nepomucena z Aleksandrowic czy Sieciechovic. Inne są dziełami pogranicza sztuki elitarnej i ludowej. Późniejsze figury i kapliczki to dzieła rzemieślników – kamieniarzy, bądź artystów ludowych. Często obdarzone są wielkim urokiem i ekspresją. Ich obecność decyduje o swojskości i tożsamości krajobrazu wsi.

5.3.2. Zabytki ruchome⁶

Zabytki ruchome na terenie Powiatu Krakowskiego to przede wszystkim wyposażenie kościołów. Dzieła gotyku, renesansu i baroku przetrwały we wnętrzach kościelnych tworząc jednorodne, lub nawarstwiający się przez wieki zespoły o wyjątkowej randze artystycznej. Ruchomości świeckie z rezydencji ziemiańskich przepadły w większości w wyniku wojennych i powojennych losów regionu. Pojedyncze ruchomości z wiejskich chałup przetrwały wyłącznie w izbach regionalnych, kolekcjach prywatnych i muzeach. Dzieła sztuki pozwalające na systematyczny przegląd poszczególnych epok artystycznych eksponowane są na zamku w Pieskowej Skale.

⁶ Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019-2022

Wśród dzieł sztuki znajdujących się w swych historycznych miejscach przeznaczenia, na szczególną uwagę zasługują realizacje średniowiecza.

Najcenniejsze zabytki ruchome powiatu:

- kolumna, stanowiąca podstawę krzyża – kapliczki przydrożnej, przed kościołem w Prandocinie,
- brązowa antaba z kościoła w Luborzycy,
- obrazy tablicowe z kościołów w Paczółtowicach (obraz ołtarzowy z wizerunkiem Matki Boskiej, ok. 1470 r.), Raclawicach (XV w.), Św. Trójcy z Więclawic z 1477 r.,
- obrazy: Św. Rodziny ze Słomnik (1 poł. XVI w.), obrazy z Zalasu (XVI w.), wizerunek św. Katarzyny ze Smardzowic (1529 r.),
- portale z Raciborowic i tamtejsza tablica fundacyjna związana z osobą Jana Długosza,
- rzeźby: Madonny z ok. 1400 r. z Więclawic, figury Najświętszej Marii Panny z Raclawic z 1400 r.,
- krucyfiksy z Luborzycy i Raciborowic z ok. 1440 r., szesnastowieczne krucyfiksy z Raciborowic i Rudawy,
- w części zachowane elementy wyposażenia i dekoracji zamku w Pieskowej Skale (maszkarony zdobiące arkadowy dziedziniec) i kościoła w Giebułtowic (portal, polichromia, nagrobki),
- ołtarz boczny z Paczółtowic, z ok. 1600 r.,
- kamienne tabernakulum z Zielonek datowane na 1533 r.,
- obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z Raciborowic z 1526 r.,
- obraz z 1597 r. przedstawiający hołd Trzech Króli w kościele w Krzeszowicach,
- nagrobek Elżbiety Pisarskiej z Rudawy (1578 r.),
- nagrobki Lubomirskiego z Krzeszowic, rycerza herbu Rawicz z Raclawic oraz Szafranców znajdujące się na zamku w Pieskowej Skale,
- ołtarze, chrzcielnice, detale architektoniczne wykonane z kamienia dębnickiego (zwanego czarnym marmurem), które znajdują się w Paczółtowicach, Czernej, Bolechowicach, Sąspowie, Grodzisku, Świątnikach Wielkich (przekazane z katedry krakowskiej) i Morawicy,
- portretowe obrazy epitafijne z Sanki i portrety fundacyjne z Czernej, Rudawy

i Giebułtowa,

- obraz św. Eliasza z Aniołem (1640 r.) w Czernej najprawdopodobniej autorstwa Tomasza Dolabelli,
- barok i rokoko reprezentowane są we wnętrzach kościołów w Morawicy, Czernichowie czy Zielonkach,
- neogotyckie ołtarze i sprzęty sprowadzane z Tyrolu lub wytwarzane przez rodzimych artystów można oglądać w Krzeszowicach, Nowej Górze, Liskach czy Kamieniu,
- wyposażenie i detal architektoniczny kościoła w Krzeszowicach – dzieła malarstwa i rzeźby autorstwa wiedeńskich i krajowych artystów,
- zespół wyposażenia wnętrza Kaplicy na Wodzie w Ojcowie z początku XX w.,
- popiersie dłuta Karola Hukana w parku w Korabnikach (Skawina),
- projekty polichromii autorstwa Jerzego Nowosielskiego dla Jerzmanowic,
- ceramiczne rzeźby Heleny i Romana Husarskich w otoczeniu kościoła w Zielonkach,
- przydrożne figury, kapliczki,
- kamienne rzeźby z cmentarzy parafialnych (m.in. postać anioła śmierci z anonimowego grobu w Giebułtowie, czy Chrystus Frasobliwy z cmentarza w Sieciechowicach)

Doskonałym źródłem, gdzie można poznać i zobaczyć zabytki ruchome z terenu Powiatu Krakowskiego są strony internetowe takie jak: <https://muzea.malopolska.pl/> (Wirtualne Muzea Małopolski) oraz <https://sdm.upjp2.edu.pl/> (Sakralne Dziedzictwo Małopolski). Portal Sakralnego Dziedzictwa Małopolski prezentuje kościoły zabytkowe archidiecezji Krakowskiej i znajdujące się tam zabytki ruchome.

5.3.3. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach Powiatu Krakowskiego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych nie uda się zidentyfikować nowych śladów osadniczych.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Zabytki archeologiczne na terenie Powiatu Krakowskiego objęte ochroną konserwatorską wg Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). To ponad 3500 stanowisk archeologicznych w, tym 191 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków – najwięcej z nich znajduje się w gminach: Skąła (45 stanowisk), Liszki (28), Słomniki (26), Wielka Wieś (24), Zabierzów (18) i Jerzmanowice-Przegonia (11).

Na terenie powiatu występują stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej:

- grodziska i zamczyska (Będkowice gm. Wielka Wieś, Damice gm. Iwanowice, Mników gm. Liszki, Ojców gm. Skąła, Piekary gm. Liszki, Skąła gm. Skąła, Sułoszowa gm. Sułoszowa, Wielka Wieś gm. Wielka Wieś),
- kurhany (Igołomia gm. Igołomia-Wawrzeńczyce, Januszowice gm. Słomniki, Orłów gm. Słomniki).

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków konserwatora zabytków prezentowane są w portalu NID zabytek.pl oraz <https://mapy.zabytek.gov.pl/>.

5.3.4. Obiekty zabytkowe będące w gestii Powiatu Krakowskiego

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatu powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Powiat Krakowski;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Powiatu Krakowskiego.

Powiat Krakowski jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowany do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, prowadzenia remontów i ich bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych powiat powinien dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcić do dłuższych pobytów.

W zasobie nieruchomości Powiatu Krakowskiego pozostają niżej wymienione nieruchomości wpisane do rejestru zabytków Województwa Małopolskiego:

- budynek dawnej rogatki miejskiej „Wolskiej” posadowiony na działce ewidencyjnej nr 66/5 o pow. 0,0822 ha, obr. 62, jedn. ewid. Śródmieście przy ul. Piłsudskiego 29 w Krakowie stanowiący współwłasność Powiatu Krakowskiego w udziale wynoszącym 46/100 części i Gminy Kraków w udziale 54/100 części.

Nieruchomość jest wpisana do rejestru pod nr A-1324/M.

- zespół dworski w Czernichowie posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 795/10 oraz nr 795/6 poł. w obr. Czernichów, jedn. ewid. Czernichów, obejmujący dwór, lamus, dom nauczycielski, elektrownię, budynki gospodarcze, ogrodzenie z bramą oraz park. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-589/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w trwałym zarządzie Zespołu Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego im. Franciszka Stefczyka w Czernichowie.

Zespół dworski w Czernichowie to dawny majątek folwarczny rodziny Kadłubowskich z Rybnej. Zespół składa się obecnie z zabudowań dworskich, lamusa, domu nauczycielskiego, elektrowni, budynków gospodarczych. Całość jest ogrodzona, a na jego terenie rozpościera się park. Pierwszy, murowany budynek dworski, został wybudowany w XVIII w. W 2 połowie XIX w. rozbudowano skrzydło zachodnie, dobudowano skrzydło północne i nadbudowano piętro. Pałac ma cechy klasycystyczne. W latach 1857-1860 obiekt został zaadaptowany na, funkcjonującą do dziś, szkołę rolniczą – Zespół Szkół Rolniczych. Stodoła – murowana z 1872 r., obora – z 1927 r. Park krajobrazowy powstał według projektu Alojzego Róžeczki w 1854 r. W Szkole znajduje się wystawa poświęcona historii placówki.

Zdjęcia nr 1, 2. Dwór w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

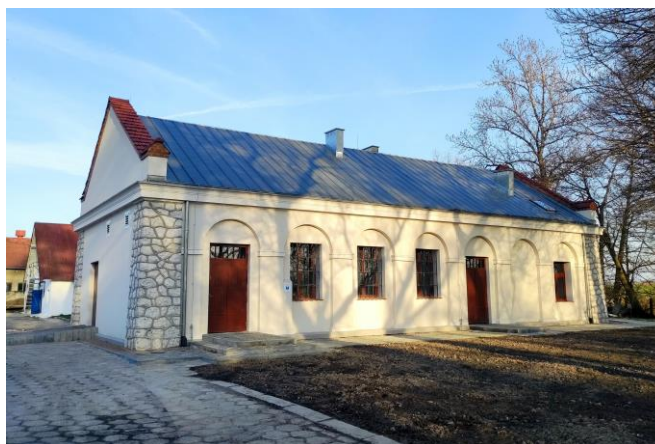
Zdjęcie nr 3. Dom nauczycielki w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcia nr 4, 5. Budynki gospodarcze w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcie nr 6. Elektrownia w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcie nr 7. Lamus w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcia nr 8, 9. Ogrodzenie z bramą oraz park w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- budynek dawnego domu gościnnego w Krzeszowicach posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 2467/1 poł. w obr. Krzeszowice, jedn. ewid. Krzeszowice-miasto, ul. Ogrodowa 3. Nieruchomość jest wpisana do rejestru pod nr A-535/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w posiadaniu Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Krzeszowicach.
- budynek willi „Japonka” w Krzeszowicach posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 2467/2 poł. w obr. Krzeszowice, jedn. ewid. Krzeszowice-miasto, ul. Ogrodowa 2. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-1480/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w posiadaniu Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Krzeszowicach. W latach 2019-2020 przeprowadzono prace konserwatorskie i roboty budowlane w celu zabezpieczenia budynku oraz zagospodarowano teren wokół budynku.

Pierwszego zapisu mówiącego o wykorzystaniu wód siarczanych do leczenia

bydła dokonał miejscowy proboszcz, ks. Bernard Bocheński, w kronice parafialnej z 1625 r.

– uzdrowisko w Krzeszowicach

Rozwój uzdrowiska rozpoczyna się w II połowie XVIII w., kiedy dr Jan Gotfryd Leonhardi na zlecenie księcia Augusta Czartoryskiego, dokonał badań właściwości wody siarczanej oraz odkrył i zastosował do celów leczniczych źródło wody żelazistej. Około 1778 r. ocemborwano jedyne wówczas źródło wody siarczanej ("Zdrój Główny"). W tym samym roku wybudowano pierwsze łaźienki, a w roku następnym zarejestrowano pierwszych pacjentów.

Zatwierdzone przez księcia Czartoryskiego plany budowy nowoczesnych łaźienek realizowała energicznie księżna Izabela Lubomirska. W 1788 r. zespół uzdrowiskowy składał się z pięciu niewielkich domków kąpielowych, dwóch łaźni, lazaretu i mieszkania dla ubogich gości, pałacyku „Vauxhall” prowadzącego działalność rozrywkową dla kuracjuszy, oberży oraz kilku obiektów pomocniczych i gospodarczych. W okresie tym lekarzem zdrojowym był Leopold de Lafontaine, który w roku 1789 wydał pierwszą monografię uzdrowiska, zawierającą oprócz charakterystyki wód także opis okolicy.

Uzdrowiskowy Dom Gościnny – były klasycystyczny piętrowy hotel łaźienkowy w Krzeszowicach. Powstał w 1876 r. Znajdowało się w nim 8 mieszkań dwupokojowych z kuchnią oraz 4 pokoje jednoosobowe. Na przełomie XIX i XX w. został w niewielkim stopniu przebudowany. Od 1945 r. siedziba liceum ogólnokształcącego. Na fasadzie budynku – 13 października 1987 r., wmurowano tablicę pamiątkową poświęconą Wincentemu Dankowi, założycielowi liceum. W 2001 r. budynek został poddany generalnemu remontowi.⁷

Zdjęcia nr 10, 11. Budynek dawnego domu gościnnego w Krzeszowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

⁷ http://www.gminakrzeszowice.pl/gmina/historia_uzdrowiska (data dostępu 01.06.2022 r.)

Zdjęcie nr 12. Budynek willi „Japonka” w Krzeszowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- budynek dyrekcji kopalni w Miękini posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 1558/1 poł. w obr. Miękinia, jedn. ewid. Krzeszowice. Nieruchomość jest wpisana do rejestru pod nr A-487/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w trwałym zarządzie Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej „Spokojna Przystań” w Miękini.
- budynek dyrekcji Kopalni porfiru w Miękini

Zabytkowy budynek dyrekcji Kopalni porfiru w Miękini powstał przed 1923 r. Aktualnie w obiekcie prowadzi działalność Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza „Spokojna Przystań”. To parterowy, murowany budynek, wybudowany w stylu dworskim, nakryty dachem czterospadowym z facjatą z witrażem. W fasadzie wgłębny kolumnowy portyk. W elewacji tylnej znajduje się trójboczny ryzalit.

Zdjęcia nr 13, 14. Budynek dyrekcji kopalni w Miękini, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- zespół dworski w Owczarach, posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 58/256 poł. w obr. Owczary, jedn. ewid. Zielonki, obejmujący dwór, park oraz stawy. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-596/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w trwałym zarządzie Domu

Pomocy Społecznej w Owczarach.

W końcu XIX w. właściciel Owczar Antoni Zygmunt Helcel wybudował dwór murowany w miejscu dawnego drewnianego. W 1935 r. został zakupiony przez wicepremiera inż. Eugeniusza Kwiatkowskiego. Podczas II wojny światowej dwór był wykorzystywany jako punkt sanitarny AK.

Podczas reformy rolnej w 1945 r. liczący 72 ha majątek nie uległ parcelacji, jednak w 1950 r. były wicepremier został go całkowicie pozbawiony. Po nacjonalizacji dwór przekazano krakowskiemu Szpitalowi Specjalistycznemu im. dr Józefa Babińskiego celem utworzenia ośrodka opieki dla osób psychicznie chorych. W poł. lat 80. XX w. został on przebudowany.

Dwór otoczony jest parkiem krajobrazowym, założonym w 2 poł. XVIII w. i przekomponowanym na przeł. XIX/XX w. Wśród parkowych drzew aż 11 objętych jest ochroną przyrody jako pomniki przyrody (3 buki, 2 dęby, 2 lipy oraz pojedyncze egzemplarze grabu, jesionu, modrzewia oraz sosny). Obecnie mieści się tutaj Dom Pomocy Społecznej⁸.

Zdjęcia nr 15, 16. Zespół dworski w Owczarach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- zespół dworski w Sieborowicach, posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 138/3 poł. w obr. Sieborowice, jedn. ewid. Michałowice, obejmujący dwór, mur ogrodzeniowy z bramą oraz park. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-506/M. Nieruchomość pozostaje w administracji Wydziału Techniczno-Gospodarczego Starostwa Powiatowego w Krakowie.

Pierwsza wzmianka w źródłach pisanych o Sieborowicach pojawiła się w 1337 r. i przynajmniej do XVI w. wieś była własnością cząstkową. Na początku XVI w. dzierżawcami wsi byli Więclawscy herbu Leliwa. Rejestr z 1581 r. wymienia wieś jako

⁸ Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2016, Gmina Zielonki

własność szlachcica Jana Staszковского, a w rejestrze poborowym województwa krakowskiego z roku 1629 figuruje Albert Młodziejowski. W roku 1633 dzierżawcą wsi była Elżbieta Szembakowa. Od 1680 r. wieś należała do Akademii Krakowskiej. Pod koniec XIX w. właścicielami Sieborowic została rodzina Zakrzeńskich herbu Poraj. Wówczas stał tam dwór drewniany, parterowy, konstrukcji zrębowej, kryty gontem. W 1882 r. Bolesław Zakrzeński (1849-1924) do starego obiektu dobudował nowy, murowany.

Po śmierci Bolesława właścicielem majątku został jego syn Julian, a potem syn Juliana i Elżbiety z Hallerów, Władysław (1901-1981). W konsekwencji reformy rolnej z 1944 r. majątek został znacjonalizowany a rodzina Zakrzeńskich zmuszona została do opuszczenia majątku bez prawa osiedlenia się na terenie powiatu. Dwór, spichlerz, stajnia, wozownia, stodoła, szopa, chlewnia, wołownia i kuźnia - w myśl zasady co „dworskie to nasze” - zostały rozgrabione przez okoliczną ludność.

W 1945 r. rodzina Zakrzeńskich wyemigrowała z kraju. Budynek przeznaczono na szkołę ludową pod patronatem Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych, a 14 lipca 1947 r. zdewastowany obiekt przekazano zlikwidowanemu w Krakowie przy ulicy Krzywdy Państwowemu Domowi Dziecka i 15 grudnia wprowadziły się do niego dzieci.

Eklektyczny dwór, wybudowany w 1882 r. przez Bolesława Zakrzeńskiego. Budynek murowany, na rzucie litery „T”, wysoko podmurowany. Korpus główny i skrzydło zachodnie są dwukondygnacyjne, a skrzydło wschodnie jednokondygnacyjne. Elewacja jest tynkowana, w części dwukondygnacyjnej parter jest zdobiony boniowaniem. Skrzydło zachodnie od strony południowej jest zwieńczone dekoracyjnym szczytem z herbem właścicieli i rokiem budowy dworu. Podobny element dekoracyjny można zobaczyć w części środkowej elewacji zachodniej. Tu przyjmuje postać attykowego szczytu z owalnym, zablendowanym okienkiem w części centralnej i datą (remontu) 2003 r. na jednej z części bocznych.

W skład zespołu dworskiego wchodzi ponadto budynki gospodarcze – dwa spichlerze murowane, stajnie dworskie przebudowane na dom zarządcy, kuźnia i rządcówka przebudowana na chlewnię, oraz wozownia, ułożone w funkcjonalny czworobok. Większość zabudowań pochodzi z przełomu XIX i XX w.

Park – całość usytuowana jest w neoklasycystycznym parku otoczonym murem z bramą wjazdową od strony wschodniej. Do kompleksu należał także staw. Park zaprojektowała krakowska firma ogrodnicza „Frege” założona przez Karola Freegego.⁹

Zdjęcia nr 17, 18. Dwór w zespole dworskim w Sieborowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcia nr 19, 20. Mur z bramą oraz park w zespole dworskim w Sieborowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- zespół dworski w Więckowicach, posadowiony na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 85/8 poł. w obr. Więckowice, jedn. ewid. Zabierzów, obejmujący dwór, bramę z dozorcówką i oszkarpowanym murem, wozownię, spichlerz, 6 budynków gospodarczych oraz park. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-560/M. Aktualnie nieruchomość pozostaje w trwałym zarządzie Domu Pomocy Społecznej w Więckowicach.

Dwór został wzniesiony w 1846 r. w stylu neogotyckim dla Juliusza Florkiewicza. W rękach rodziny Florkiewiczów był do końca XIX w. Następnie w latach 1896-1898 został przebudowany przez córkę Juliusza, Marię Potocką oraz Władysława Zychiewicza w stylu eklektycznym. W 1910 r. został sprzedany rodzinie Skrzyńskich, która trzymała pieczę nad zabudowaniami do 1945 r. Po zakończeniu II wojny światowej w budynku mieściła się szkoła rolnicza. W latach 1953-1999 w budynku

⁹ Piotr Libicki: Dwory i pałace wiejskie w Małopolsce i na Podkarpaciu. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS Sp. z o.o., 2012, s. 406

mieścił się Dom Pomocy Społecznej, który obecnie znajduje się w pobliskich zabudowaniach zespołu dworskiego.

Budynek dworu jest murowany, na planie prostokąta, z wysokim podpiwniczeniem. Na południowej stronie znajduje się wieża. Przed wejściem głównym znajduje się portyk z filarami i schodami wachlarzowymi. Budynek pokrywa dach mansardowy z dużymi oknami.

W skład zespołu dworskiego oprócz samego budynku dworu wchodzi również wozownia, spichlerz (1849 r.), dozorcówka z bramą, budynki gospodarcze oraz park, w którym kilka drzew zostało uznane za pomniki przyrody.

W 1871 r. przed dworem stanęła figura św. Floriana autorstwa Franciszka Wyspiańskiego.¹⁰

Zdjęcia nr 21, 22. Dwór w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

Zdjęcia nr 23, 24. Spichlerz i wozownia w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

¹⁰ <http://wieckowice.com/zespole-dworski-w-wieckowicach/> (data dostępu 13.06.2022 r.)

Zdjęcia nr 25, 26, 27. Budynki gospodarcze w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

- Kamienica Paryska posadowiona na nieruchomości oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 31 o pow. 0,0587 ha, obr. 13, jednostka ewidencyjna Podgórze przy ul. Przy Moście 1 w Krakowie. Nieruchomość wpisana jest do rejestru zabytków pod nr A-703.

Kamienicę zbudowano ją około 1906 r., w stylu historyzmu z elementami secesji. Ze względu na to, że jest podobna do domów nad Sekwaną, nazywana jest w Krakowie kamienicą paryską, zaś na prawym brzegu Wisły kamienicą Aleksandrowiczów gdyż była własnością tej żydowskiej rodziny, właścicieli firmy papierniczej.

Obecnie mieszczą się w niej Wydział Geodezji, Kartografii, Katastru oraz Wydział Gospodarki Nieruchomościami Starostwa Powiatowego w Krakowie.

Ponadto do Powiatu Krakowskiego należy także zabytkowy budynek, niewpisany do rejestru zabytków, w którym mieści się obecnie Starostwo Powiatowe. Zlokalizowany jest poza terenem powiatu, w Krakowie przy al. Słowackiego 18a/ul. Łobzowska 44. Budynek powstał w latach 1935–1936. Zaprojektowany został przez Stefana Strojka i Fryderyka Tadaniera. Był to jeden z nielicznych obiektów administracji państwowej zrealizowanej w Krakowie w okresie II Rzeczypospolitej. Uroczyste poświęcenie budynku miało miejsce 19 listopada 1936 r.

To budynek o żelbetowej konstrukcji, o nieregularnym kształcie dopasowanym do narożnej działki. Elewacje budynku mają wertykalne podziały złożone z pilastrów o kompozytowych kapitelach z przestylizowanymi liśćmi akantu, pas ostatniej kondygnacji pozostaje gładki.

Omawiane nieruchomości wpisane do rejestru zabytków Województwa Małopolskiego prezentowane są w portalu NID zabytek.pl oraz <https://mapy.zabytek.gov.pl/>.

5.3.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Powiatu Krakowskiego funkcjonują różnego rodzaju palcówki gromadzące eksponaty z terenu powiatu. Są to muzea, izby regionalne i pamięci oraz

szkolne izby regionalne, w których zgromadzono ogromną liczbę eksponatów. Składają się na nie w największej mierze przedmioty etnograficzne, związane z życiem, pracą i obrzędowością ludową.

Bibice gm. Zielonki – Muzeum wiejskie Izba Bibicka i Kulturoteka, które mieści się w Domu Ludowym wybudowanym w 1947 r., który w 2021 r. został zmodernizowany. Gromadzenie zbiorów rozpoczęto w 1964 r. Na ekspozycję składają się: meble, sprzęty kuchenne, plastyka obrzędowa (szopki z lalkami, ozdoby bibułkowe, pająki), obrazy, skrzynia krakowska, stroje i atrybuty Pucheroków i kolędnicze, stroje krakowskie, fotografie, kroniki, publikacje związane z historią Bibic, a także eksponaty archeologiczne i znaleziska geologiczne.

Buków gm. Mogilany – Izba Regionalna, która działa od 2005 r. Eksponaty zostały pozyskane dzięki spotkaniom i rozmowom ze starszymi mieszkańcami wsi, którzy chętnie dzielili się swoimi pamiątkami. W izbie znalazło się wiele przedmiotów codziennego użytku, m.in. lampy naftowe, żelazka, cepy, beczki, kołowrotki, żarna, solniczka, dziezka do wyrabiania ciasta na chleb, praska do sera, młynek, maślnica, skrzynia, łóżko, kołyska, maszyna do szycia, chomąto, kredens i stół z drugiej połowy XX wieku oraz wiele naczyń. Do dnia dzisiejszego wiele osób przekazuje szkole stare przedmioty codziennego użytku, aby przybliżyły młodym pokoleniom wiedzę o życiu ich przodków. W 2012 r. zgromadzone eksponaty podzielono na grupy tematyczne: „Stodoła”, „Izba Biała”, „Sprzęty gospodarstwa domowego”, „Kącik ceramiczny”, „Kuchnia z drugiej połowy XX wieku”, „Kącik muzyczny” oraz elementy etnodizajnu. Na ścianie wiszą obrazy przedstawiające wizerunki świętych. Wygląd Izby dopełniają palmy wielkanocne autorstwa uczniów SP w Bukowie. Od 2015 r. W Izbie Regionalnej odbywają się zajęcia edukacyjne dla uczniów z młodszych klas.

Czerna gm. Krzeszowice – Muzeum Karmelitańskie. Zostało otwarte 20 listopada 2014 r. i mieści się w nowym budynku Domu Pielgrzyma przy zabytkowym klasztorze karmelitów bosych w Czernej. Wystawa opowiada o pięknie i prostocie duchowości karmelitańskiej. O wyborze drogi życiowej opartej na ascezie i kontemplacji, o radości czerpanej z przebywania z Bogiem, o pokoju wewnętrznym płynącym z prymatu modlitwy, o sile służby i ofiary. Znajdą się w nim m.in. unikatowe eksponaty po św. Rafale Kalinowskim, powstańcu i Sybiraku, ciekawe przedmioty codziennego użytku należące do dawnych mieszkańców eremu oraz nie pokazywana nigdy wcześniej korespondencja Jana Pawła II z o. Leonardem Kowalówką, przyjacielem i spowiednikiem Karola Wojtyły z czasów krakowskich¹¹.

¹¹ <https://www.karmel.pl/instytucje/muzeum-karmelitanskie/> (data dostępu 01.06.2022 r.)

Czerna gm. Krzeszowice – Muzeum Misyjne, które zostało otwarte w 2018 r. Mieści się ono w pomieszczeniach Domu Pielgrzyma. Muzeum ma charakter narracyjny. Jest nie tylko zbiorem eksponatów przywiezionych z Afryki, ale w sposób nowoczesny opowiada o prawie pięćdziesięcioletniej pracy duszpasterskiej polskich misjonarzy – karmelitów bosych w Rwandzie i Burundi. Multimedia i wystawa przybliżają nam historię misji polskich karmelitów w Afryce, ukazują misyjny trud, a także warunki życia codziennego naszych ojców i miejscowej ludności. W muzeum można również posłuchać muzyki i pieśni w języku kirundi i kinjarwanda, a także wypowiedzi karmelitów o ich pracy.

Czernichów gm. Czernichów – Stacja Muzeum Czernichów Główny, która została od podstaw zaprojektowana i wybudowana przez pasjonata kolei Roberta Stefaniuka. Prezentowane są tu eksponaty z kraju i zagranicy. W skład kolekcji zgromadzonej na terenie Stacji wchodzi: lokomotywy, wagon towarowy, wagony pocztowo-bagażowe, wagon samojezdny, wagon samowyładowczy, wagon pocztowy, wagon platforma, dreżyna. Znajdują się tutaj także żuraw wodny do nawadniania parowozów, semafony kształtowe, kształtowe tarcze manewrowe i ostrzegawcze, szlabany kolejowe, koło parowozu, nastawnia itp.

Czułów gm. Liszki – Izba Regionalna. Jest to Szkolna Izba Regionalna istniejąca od 2001 r. Prezentowane są tam przedmioty używane w gospodarstwie domowym: górna część kredensu, formy kamionkowe do ciasta, młynek, czajnik, talerze ceramiczne, maślnica, prasa do wyciskania czosnku, żelazka, haftowane makatki, wagi, niecki do chleba, lampy naftowe. W części stajennej prezentowane są prasy do sera, nosidła do wody, kosze, beczka, orczyki do wozu, uprząż dla konia, narzędzia rzemieślnicze.

Grodzisko gm. Skąła – Boroniówka Stara Osada Młynarska. Młyn pochodzi z połowy XIX w. W 1900 r. przebudowano ściany, w latach 40. XX w. urządzenia, a na początku lat 70. XX w. zewnętrzne koło wodne zastąpiono turbiną elektryczną. Obecnie jest to jedyny czynny młyn na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego. Młyn, który popadał w ruinę był przez lata nieczynny. Od 2015 r. jest dostępny dla zwiedzających. Eksponaty pochodzą z początku XX w.: krupiorz (młynek do kaszy), nieużywane koła młyńskie oraz młynek do czyszczenia mąki.

Igołomia gm. Igołomia-Wawrzeńczyce – Muzeum Św. Brata Alberta, które powstało w 1995 r. dzięki staraniom sióstr Albertynek i metropolity krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego. Mieści się w budynku komory celnej z końca XIX w., gdzie w 1845 r. urodził się Adam Chmielowski. Muzeum zgromadziło przedmioty związane z historią wsi, z wyposażeniem i działalnością komory celnej (m.in. pulpit

kancelaryjny, stół z przyborami do pisania i liczenia, krzesła, kufry podróżne), z osobą Brata Alberta. Zaaranżowano również wnętrze pokoju z wyposażeniem pochodzącym z połowy XIX w.: łóżko, kołyska, komoda, makatki, dywan.

Iwanowice gm. Iwanowice – Muzeum Regionalne. Muzeum powstało w 1977 r. i mieści się w zabytkowej karczynie z 1838-1840 r. Od 1987 r. nosi nazwę Muzeum Regionalne. Zbiory pochodzą z darów mieszkańców oraz wykopalisk archeologicznych. Ekspozycje podzielone są na działy: archeologiczny, etnograficzny, historyczny i pamięci narodowej. Do najstarszych obiektów należą żarna, narzędzia krzemienne i ozdoby z wykopalisk. Zbiory etnograficzne to sprzęty gospodarstwa domowego, meble, narzędzia rolnicze, strój krakowski oraz dokumenty i fotografie.

Jaśkowice gm. Skawina – Izba Regionalna w Szkole Podstawowej, która została otwarta w 2018 r. dzięki staraniom Stowarzyszenia Jaśkowice Nasza Przyszłość oraz współpracy z panią Dyrektorem Szkoły Podstawowej. Można obejrzeć tam pamiątki tradycji ludowych (stroje, przedmioty z życia codziennego). Wyposażenie nawiązuje do dawnych sposobów życia na wsi oraz obrzędów i tradycji.

Jurczyce gm. Skawina – Izba Pamięci Rodu Hallerów i Hallerczyków. Izba mieści się w zabytkowej szkole z 1908 r., której fundatorkami były Anna i Ewa Haller. Ekspozycja poświęcona jest osobie generała Józefa Hallera i żołnierzom Błękitnej Armii. Są tu dokumenty, medale, pocztówki i plakaty z 1920 r., fotografie rodzinne oraz portrety generała.

Kamień gm. Czernichów – Izba Regionalna, która powstała w 2001 r. i mieści się w obrębie zabytkowego kompleksu folwarczno-klasztornego z XVII-XIX w. Ekspozycja o charakterze wystawy stałej prezentuje wyposażenie dawnej zagrody wiejskiej – izba mieszkalna i pomieszczenia gospodarcze. Prezentowane ekspozycje związane są z gospodarką rolno-hodowlaną, rzemiosłem, wypiekiem chleba i wyrobem sera. Znajdują się tu m.in. taczki szczebelkowe, żarna, warsztat szewski, komplet toaletowy złożony z umywalki, wiszącej półki i makatki. Wśród zgromadzonych pamiątek są dokumenty, świadectwa, fotografie. Izba prowadzi lekcje muzealne o tematyce „Życie na wsi dawniej i dziś”.

Krzeszowice gm. Krzeszowice – Muzeum Ziemi Krzeszowickiej, mieści się w budynku z 1928 r. Posiada zbiory gromadzone od 1972 r. na terenie Krzeszowic i okolicy. Znajdują się tutaj cenne ekspozycje obrazujące dzieje Krzeszowic i okolicy, historię uzdrowiska i dawne rzemiosło. Można także obejrzeć pamiątki związane ze znanymi mieszkańcami Krzeszowic oraz zbiory sztuki ludowej, mineralogii, izby pamięci narodowej. Do najciekawszych ekspozycji zalicza się wyposażenie domu

mieszkańskiego rodziny Studenckich. Ponadto znajdują się m.in. stroje, narzędzia rolnicze i rzemieślnicze, sprzęty domowe, obrazy, naczynia ceramiczne i metalowe, dokumenty i pamiątki z II wojny światowej.

Krzęcin gm. Skawina – Izba Regionalna, Izba znajduje się w pobliżu szlaku zabytków kultury drewnianej Małopolski kościoła pw. NNMP z XVI w. Izba powstała w 2010 r. staraniem Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Krzęcińskiej. W drewnianym spichlerzu z 2 poł. XIX w. należącym do zespołu zabudowań plebańskich z zachowaniem oryginalnych sásoków na zboże zgromadzono eksponaty ilustrujące dawne życie chłopskie, przedmioty używane w domu, w polu i w obejściu oraz eksponaty jak najbardziej współczesne: dożynkowe wieńce i chleby okolicznościowe, z których do tej pory słynie Krzęcin. Najcenniejszym eksponatem jest sztandar Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej przywieziony podczas okupacji do Krzęcina przez uciekinierów z poznańskiego zaprzyjaźnionych z rodziną Hallerów.¹²

Ojców gm. Skąła – Muzeum Regionalne PTTK „Bazar Warszawski”. Muzeum mieści się w willi Bazar Warszawski. Pierwsze muzeum powstało w 1908 r. z inicjatywy działacza PTTK Stanisława Jana Czarnowskiego, drugie w 1938 r., po wojnie w 1951 r., obecna ekspozycja istnieje od 1989 r. W ramach ekspozycji prezentowane są eksponaty związane z historią Ojcowa i okolic, począwszy od wykopalisk archeologicznych, przez powstanie styczniowe po zbiory związane z tutejszym przewodnictwem turystycznym. Ponadto w placówce prezentowana jest ekspozycja związana z budownictwem drewnianym oraz stroje ludowe.

Ojców gm. Skąła – Muzeum im. prof. Władysława Szafera. Z uwagi na zasługi profesora dla ochrony tego terenu, budynek muzeum (obecnie Centrum Edukacyjno-Muzealne) nazwano jego imieniem, choć historyczna nazwa tego dawnego obiektu to hotel „Pod Łokietkiem”. Przez wiele lat muzeum gromadziło zbiory eksponowane na tradycyjnej wystawie w dolnych salach. W górnej części wciąż znajduje się pracownia naukowo-badawcza. Obecnie w budynku mieści się nowa, multimedialna ekspozycja. Jest tu sala geologiczna, rekonstrukcja jaskini wraz z wykopem archeologicznym, makieta Parku, sala z wystawionymi zabytkami archeologicznymi i kośćmi pradawnych zwierząt. Znajduje się tutaj także kolekcja trójwymiarowych zdjęć i diorama prezentująca różne środowiska wraz z ich mieszkańcami. Dopełnieniem są filmy o przeszłości geologicznej i największych atrakcjach Parku. Warto jednak zwrócić uwagę na niewielką salkę poświęconą bohaterowi naszej wycieczki. Jest to tzw. kącik

¹² Skarby Blisko Krakowa - informator.

Szafera. To tu dzięki decyzji rodziny profesora zgromadzono pamiątki: wydawnictwa, dyplomy, odznaczenia, zdjęcia, mikroskop, a nawet kapelusz.¹³

Pieskowa Skała gm. Sułoszowa – Muzeum na Zamku w Pieskowej Skale Oddział Zamku Królewskiego na Wawelu. Muzeum posiada zbiory sztuki europejskiej: niemieckiej, holenderskiej, włoskiej i polskiej. Zbiory eksponowane są we wnętrzach zamkowych. Są to obiekty z dziedziny meblarstwa, malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego. Wśród nich znajduje się kolekcja rzeźb z nastaw ołtarzowych, kwatery ołtarzowa ze sceną Narodzenia Matki Boskiej, kolekcja obrazów krakowskiej szkoły malarskiej, szkoły holenderskiej, m.in. portret mężczyzny pędzla Van der Helsta. Jest zbiór sepetów, kolekcja włoskiej majoliki, naczynia i sprzęty codziennego użytku z XVII w. wykonanych z cyny, kamionki, mosiądzu i miedzi, XVI-wieczne arraszy przedstawiające m.in. gry i zabawy pasterskie czy Wskrzeszenie Łazarza.

Ekspozycje stałe: „Przemiany stylowe w sztuce europejskiej od średniowiecza do początku XVIII wieku” (sale I piętra zamku). Trwają prace nad poszerzeniem tej ekspozycji o sale 2 piętra, gdzie eksponowane będą obiekty od XVIII w. do lat 20. XX w. oraz w przygotowaniu jest także wystawa poświęcona historii zamku. W Muzeum zobaczyć można także wystawy „Historia Pieskowej Skały” oraz „Galeria Malarstwa Angielskiego”.

Rudno gm. Krzeszowice – Muzeum Agatów, która znajduje się na wzgórzu wulkanicznym permskich skał wylewnych na wysokości ok. 400m n.p.m. Zamysł stworzenia takiego miejsca powstał u kolekcjonera Witolda Kopruchy. Kolekcjoner w swoich zbiorach ma kilka tysięcy okazów pozyskanych w latach 1980–2020 na okolicznych polach uprawnych i rumowiskach skalnych nieczynnego kamieniołomu melafiru. W salach ekspozycyjnych znajdują się okazy agatów z Rudna, jurajskie skamieniałości sprzed 160 mln lat czy kawałki skrzemieniałego drewna. W Muzeum znajduje się sala multimedialna.

Skawina gm. Skawina – Muzeum Regionalne w Skawinie z siedzibą w Pałacyku Ludwikowskich przy ul. Mickiewicza 26 powstało w 2008 r. w wyniku umowy pomiędzy Gminą Skawina, a Towarzystwem Przyjaciół Skawiny i jest jedną z instytucji kultury gminy Skawina. Stała ekspozycja Muzeum zajmująca kilka pomieszczeń przedstawia historię Skawiny oraz kulturę ludową regionu. Dział związany z dziejami miasta opowiada o lokacji przez króla Kazimierza III Wielkiego, o tworzeniu się grodu, w którym istotną rolę odgrywała komora celna. Wiele uwagi poświęcono Skawinie z czasów zaborów, okresu międzywojennego, wojen i odbudowy, kiedy to dzięki wielkim

¹³<https://malopolskatogo.pl/miejsca/muzeum-im-prof-wladyslawa-szafera/> (data dostępu 09.06.2022 r).

zakładom Skawina zyskała nowe oblicze. Jednym z działów Muzeum jest dział etnograficzny, który obejmuje sztukę ludową reprezentowaną tu przez rękodzieło okolicznych artystów oraz przedmioty codziennego użytku, jakie służyły jeszcze kilkadziesiąt lat temu ludziom mieszkającym w okolicy. Wśród eksponatów zgromadzonych w Muzeum na uwagę zasługują bogato zdobione skawińskie skrzynie wianne oraz odtworzony dzięki staraniom Muzeum strój skawiński będący odmianą stroju krakowiaków zachodnich.

Skawina gm. Skawina – Harcerska Izba Pamięci Narodowej Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie im. Wł. Andersa. Izba powstała w maju 1990 r. Ekspozyty pochodzą z europejskich i afrykańskich pól bitewnych. Związane są z historią walk polskich formacji na Zachodzie podczas II wojny światowej. Są tu dokumenty, pamiątki osobiste żołnierzy, odznaczenia, mundury, fotografie, okolicznościowe publikacje, odznaki jednostek wojskowych. Do najcenniejszych eksponatów należą: mundury pustynny, lotnika oraz żołnierza walczącego pod dowództwem generała Maczka, hełmy oraz urny z ziemią z 13 pól bitewnych.

Słomniki gm. Słomniki – Muzeum Ziemi Słomnickiej w Miejsko-Gminnym Centrum Kultury. Muzeum powstało w 2002 r. dzięki staraniom Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Gminy Słomniki, które w 2009 r. przekazało muzeum pod opiekę merytoryczną Miejsko-Gminnemu Centrum Kultury w Słomnikach, w której się obecnie mieści. Muzeum posiada cztery sale. W pierwszej znajdują się pamiątki z lat dwudziestolecia międzywojennego. Sala środkowa, największa, zawiera ekspozycję chronologiczną dotyczącą dziejów ziemi słomnickiej. Dodatkowo jest wyposażona w sprzęt audiowizualny i krzesła konferencyjne, aby mogły się w niej odbywać lekcje muzealne, odczyty, pokazy itp. Trzecia sala pokazuje tradycje wsi tutejszej ziemi. A czwarta jest pomieszczeniem na wystawy fotograficzne, malarskie i inne.

Świątniki Górne gm. Świątniki Górne – Muzeum Ślusarstwa im. Marcina Mikuły. Muzeum mieści się w osobnym pomieszczeniu w Zespole Szkół. Zbiory pochodzą ze Świątnik Górnych. Ekspozowane są narzędzia ślusarskie i kowalskie, tokarka, sprzęt gospodarstwa domowego (szufle, pralka ręczna, widły), meble, dwie kuźnie polowe, stroje. Ponadto są tu współczesne rzeźby, szopka krakowska, dokumenty rzemieślników, fotografie związane z historią miasta. W szkole znajdują się: mały warsztat kowalski z miechem, dokumenty dotyczące historii szkoły ślusarskiej, wzorniki do wyrobu zamków i klódek. Przed szkołą umieszczono dużą prasę ślusarską z początku XX w. Na szczególną uwagę zasługuje jedyna w Polsce ekspozycja pamiątek związanych z pracą świątników wawelskich. Najcenniejsze z nich to: „Portret świątnika Katedry wawelskiej St. Synowca” pędzla L. Wyczółkowskiego, talar

podzwonny dzwonników zygmuntońskich, strój świątnika Katedry Wawelskiej oraz liczne fotografie i dokumenty.

Wola Radziszowska gm. Skawina – Izba Regionalna. Izba znajduje się w sąsiedztwie zabytkowego kościoła parafialnego z przełomu XV i XVI w. Mieści się w starym przykościelnym spichlerzu. Znajduje się tu ponad 200 eksponatów. Są to m.in. starodawne meble, naczynia, narzędzia gospodarskie, przedmioty codziennego użytku, obrazy oraz ozdoby. Wiele spośród eksponatów trafiło do izby od okolicznych mieszkańców. Można w niej poczuć klimat wiejskiej chaty z przełomu XIX i XX stulecia. Zwiedzanie obiektu jest bezpłatne. Ułatwia je wydany staraniem Stowarzyszenia Miłośników Doliny Cedronu katalog prezentujący wszystkie przedmioty zgromadzone w izbie.

Wołowice gm. Czernichów – Stała Wystawa Wyrobów Wikliniarskich. W budynku OSP mieści się stała wystawa prac wikliniarskich.

5.3.5. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Obejmowane ochroną na terenie Polski elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny:

- być żywe, odzwierciedlające zarówno tradycyjne, jak i współczesne praktyki, w których wyraża się tożsamość grup kulturowych;
- mieć charakter inkluzyjny, włączający, nie służący przypisywaniu wyłączności na określone praktyki danej grupie lecz wzmacnianiu spójności społecznej, podtrzymywanej w różnorodnych przejawach niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

Ponieważ niematerialne dziedzictwo kulturowe jest zakorzenione we wspólnotach, oznacza to, iż może zostać uznane za element tożsamości i tradycji określonych wspólnot tylko i wyłącznie przez nie same i za ich zgodą;

Elementy wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogą być następnie wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości prowadzoną przez UNESCO.

W postawach Małopolan dominuje postawa silnego poczucia tożsamości regionalnej. Mieszkańcy województwa są bardzo silnie przywiązani do swoich „małych ojczyzn” – miejscowości zamieszkania, rejonu oraz całej Małopolski. Tożsamość lokalna jest niemal równie silna, jak tożsamość Polska oraz zdecydowanie silniejsza od tożsamości szerszej – europejskiej.

Poczucie zadowolenia z bycia Małopolaninem kształtowane jest zapewne równie przez świadomość mieszkańców odnośnie wysokiego potencjału kulturowego i przyrodniczego regionu, oraz obszernego dziedzictwa kultury materialnej i duchowej Małopolski. Te właśnie elementy: tradycja, historia, zabytki, kultura oraz środowisko naturalne uznawane są przez samych mieszkańców za największe atuty województwa małopolskiego, i powiatu krakowskiego.

Gwara

Obszar Powiatu Krakowskiego leży na terenie funkcjonowania gwary krakowskiej dialektu małopolskiego. Wg naukowych koncepcji dialekt małopolski chronologicznie wpływał na kształt polszczyzny literackiej rodzącej się od przełomu XIV/XV w., jako drugi po dialekcie wielkopolskim. Pod względem udziału cech małopolskich we współczesnym języku literackim dialekt małopolski plasuje się także, jako drugi po dialekcie wielkopolskim.

Najbardziej wyraziste cechy gwary krakowskiej to, m.in.:

- Udźwięcznianie bezdźwięcznych spółgłosek – wymowa np. „g” zamiast „k” czy „z” zamiast „s”, „k” zamiast „ch”, np. (co można usłyszeć w mowie polityków): SLD – ezelde, PSL – peezel.
- Upraszczenie wymowy zbitok spółgłosek: trzy – czy, drzemka – dżemka.
- Charakterystyczna, nosowa wymowa „ą” i „ę”, wymowa końcówki „-enka”, np. ręka- [paɲɛŋka].
- Akcent wyrazowy inicjalny (na pierwszą sylabę), w wołaczu – na ostatnią sylabę.
- Częste używanie partykuły „że” w trybie rozkazującym, np.: weźże, idźże, zróbże, podajże, cicho-że, cicho-żesz bądź.
- Zmiana barwy samogłosek: pięknie → pianknie, święty → świnty, klękać → klynkoć,

gorąc → gorunc.

- Prelabializacja nagłosowego „o” (np. osiem → łosiem).

Współcześnie stan zachowania gwary krakowskiej na terenie powiatu jest słaby, pozbawiony wyrazistych, sobie tylko właściwych cech językowych. Gwara bywa oceniana jako „gorsza” odmiana polszczyzny, jest lekceważona, a jej użytkownicy usiłują się pozbyć cech gwarowych.

Ogólnie jednak obserwowana jest obecnie tendencja do regionalizacji, moda do podtrzymywania odrębności lokalnych – do promowania „małych ojczyzn”, co sprzyja zainteresowaniu również gwarą, jako jednym z ważnych wyznaczników tożsamości lokalnej.

Gwarę lokalną prezentują liczne zespoły folklorystyczne, stowarzyszenia regionalne, itp.

Strój regionalny

Strój męski – najbardziej charakterystyczne nakrycia głowy to tzw. krakuska – czerwona rogatywka z pawim piórem, obszyta czarnym barankiem, magierka – czapka z wełny, wykonana na drutach techniką pończosznica, a następnie sfolowana lub celender – wysoki czarny kapelusz. Typowym okryciem wierzchnim była biała, zapinana na haftki sukmana ze stojącym kołnierzem, najczęściej ozdabiana czarnymi lub amarantowymi chwastami. Pod sukmanę wkładano białą koszulę i granatowy kaftan. Portki były płócienne – w czerwone lub niebieskie prążki, lub sukienne – granatowe lub niebieskie. Szerokie spodnie wkładano w wysokie buty. Strój dopełniał skórzany pas, nabijany gwoździkami, do których przypinano torebki.

Strój kobiecy – mężatki krakowskie zakładały na głowę chusty wiązane w czepiec. Chusty były czerwone lub białe, haftowane: główny haft występował na opadającym na plecy rogu chusty. Strój kobiecy składał się z białej, haftowanej koszuli, płóciennej halki, kwiecistej, tybetowej spódnicy, zapaski i gorsetu. Najważniejszym elementem stroju był gorset. Do najpiękniejszych zalicza się starszy typ gorsetu – z 2 poł. XIX w. – ciemnogramatowy z dużą ilością kaletek w talii, zdobiony perłowymi guzikami. Najpopularniejsze były gorsety czarne lub granatowe, naszywane pasmanterią, kolorowymi guzikami, koralikami i cekinami. Z czasem zaczęto gorsety ozdabiać haftami; podobnie jak wierzchnie kaftaniki, tzw. katanki. Spódnice były kwieciste i szerokie, często zakładano po dwie lub nawet trzy spódnice, aby nadać im obfity kształt. Na spódnice zakładano płócienne lub tiulowe zapaski. Na plecy

Krakowianki zarzucały duże chusty naramienne, kraciaste lub z motywami wschodnimi. Całości stroju dopełniały czerwone korale. Na nogi zakładały buty z cholewami lub wiązane trzewiki.

Na uwagę zasługuje fakt, że strój krakowski został strojem ludowym polskim, a nawet strojem narodowym. Szczególnie rogatywka z pawim piórem stała się symbolem Polski. „Odkrycie” stroju krakowskiego nastąpiło z końca XVIII w. Stał się on mundurem w powstaniu listopadowym, styczniowym i Wiośnie Ludów. Biała sukmana z czerwonymi wyłogami i rogatywka, była w pewnym okresie demonstracją polskich barw narodowych. Nasilenie mody na strój krakowski przypada na poł. XIX w. Pojawia się zwyczaj przebierania służby dworskiej w stroje krakowskie. Charakter widowiskowy miały wprowadzane w 2 poł. XIX w. banderie krakowskie tj. grupy odświętnie ubranych Krakowiaków na koniach, którzy brali udział w różnych ważnych uroczystościach.

W węższym znaczeniu termin „Krakowiacy” oznacza mieszkańców najbliższych okolic Krakowa, w tym przypadku dzieli się ich na grupy: bronowicką, zabierzowską, lisiecką, flisacką, mogiłą i tzw. Ogrodników ze wsi podmiejskich. Folklor Krakowiaków wcześniej stał się obiektem zainteresowania ludoznawców, a w okresie Młodej Polski – także artystów (Stanisława Wyspiańskiego, Lucjana Rydla, Włodzimierza Tetmajera). Jednym z najważniejszych dzieł poruszający folklor Krakowiaków jest „Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale” – opera Wojciecha Bogusławskiego z muzyką Jana Stefaniego wystawiona w niedzielę 1 marca 1794 r. w Teatrze Narodowym w Warszawie. Uważana za pierwszą operę narodową.

Obrzędy i zwyczaje

W obrzędowości dorocznej tego regionu wyróżniają się święta Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Do dziś zachowała się tradycja kolędowania z Turoniem, Kobyłką, z szopką czy Herody. W okresie Wielkanocy można spotkać grupy przebierańców m.in. Pucheroki. Kolorowa, wysoka czapka, kożuszek wywrócony futrem na wierzch, przepasany słomianym powróstem i umazana sadzą twarz, a w rękach koszycek i laska – to znaki rozpoznawcze pucheroków chodzących w Niedzielę Palmową po wsiach, by zebrać wiktuały na zbliżające się święta. Ten unikatowy zwyczaj, wywodzący się z sięgającej XVII w. tradycji krakowskich żaków, jest do dziś kultywowany w gminie Zielonki, najsilniej w Bibicach, ale też w Trojanowicach i Zielonkach¹⁴.

¹⁴<https://zielonki.pl/pucheroki-chodza-oracje-glosza-i-znow-spotykaja-sie-na-przegladzie/> (data dostępu 28.07.2022 r.)

Zwyczajne weselne – pierwszym etapem zawierania małżeństwa były tzw. swaciny i zrękowiny, polegające na odwiedzeniu domu dziewczyny przez ojca kawalera i swatów w celu uzyskania zgody na ożenek. Po ustaleniu wszelkich spraw majątkowych młodzi uzyskiwali błogosławieństwo rodziców i mogli dać na zapowiedzi. W Krakowskim wesele trwało kilka dni (u najbogatszych cały tydzień, u najbiedniejszych dwa dni) i było wydarzeniem oczekiwanym przez całą wieś. Gości zapraszali družbowie, którzy odwiedzając domostwa popisywali się przygotowanymi na tę okazję przysmawkami. Wesela odbywały się najczęściej jesienią, po skończonych pracach polowych lub zimą, w zapusty.

Kuchnia regionalna

Głównymi składnikami, które pojawiały się w kuchni wsi krakowskiej, były ziemniaki, kasza, groch, kapusta i inne warzywa, rzadziej mięso. Gospodarstwa były samowystarczalne, gospodynie same meły mąkę i piekły chleb, robiły masło i sery, samodzielnie kiszono ogórki i kapustę. Do najpopularniejszych potraw z regionu należały: groch z kapustą (znany również w innych częściach Polski), hulajdy – kluski z surowych ziemniaków, przygotowywane na różne sposoby, zalewajka i wodzianka, potrawy z kaszy.

Twórczość ludowa

W sztuce ludowej popularne są rzeźby w drewnie, a także w kamieniu. Tematy najczęściej poruszane, to przedstawienia Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Chrystusa (Upadającego, Frasobliwego i Ukrzyżowanie). Wyróżniającym elementem sztuki ludowej są skrzynie malowane. Typowym dla wszystkich skrzyń krakowskich był motyw wolic oczu i kwiatonów wyrastających z dzbanów o esowatych uszach. Posługiwano się także motywem wianków. Tło skrzyń głównie zielone, ale spotykane było także żółte. Motywy kwiatowe pojawiały się na kredensach. Na ścianach wieszano święte obrazy lub makatki, które często związane były z folklorem muzycznym regionu (np. z popularnym krakowiakiem).

W folklorze muzycznym i słownym główne tematy związane są z obrzędowością rodzinną i doroczną, a dla muzycznego charakterystyczne są krakowiaki. Lokalnie noszące różne nazwy albo od miejsca pochodzenia albo od sposobu tańczenia. Piosenki związane były zazwyczaj z obrzędowością, zwyczajami i codziennym życiem wsi.

Szlaki kulturowe

Na terenie Powiatu Krakowskiego funkcjonują wyznaczone szlaki prezentujące różnorodne elementy dziedzictwa kulturowego. Poniżej opisano te najważniejsze, obejmujące zabytki.

- Szlak architektury drewnianej – szlak, główny „produkt turystyczny” województwa małopolskiego, prezentuje różnorodne i unikatowe zabytki budownictwa drewnianego, z reguły położone w malowniczym otoczeniu krajobrazowym. Ich różnorodność wynika z przenikania się w regionie rozmaitych wpływów kulturowych. Niektóre zachowane obiekty, w tym kościoły drewniane z okresu od XV do XVIII w., mają charakter unikatowy. Na szlaku znajdują się najbardziej wartościowych obiektów architektury i budownictwa drewnianego w Małopolsce. Na terenie Powiatu Krakowskiego są to następujące obiekty: kaplica „Na Wodzie” w Ojcowie, kościół pw. Nawiedzenia NMP w Paczółtowicach, kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła w Więclawicach, kościółek pw. Wniebowzięcia NMP w Woli Radziszowskiej, kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Raclawicach, Kościół pw. św. Wojciecha w Modlnicy, kościół pw. Trójcy Świętej w Iwanowicach, kościół pw. Najświętszej Maryi Panny w Krzęcinie, gmina Skawina, kościół pw. św. Mikołaja w Czulicach.
- Szlak Orlich Gniazd – szlak architektury poprowadzony w krasowym krajobrazie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, gdzie prezentowane są przede wszystkim ruiny średniowiecznych zamków i wież obronnych (budowanych jako „orle gniazda”) położone na Jurze od Krakowa do Częstochowy. Odcinek szlaku o długości 80,5 km na obszarze województwa małopolskiego prowadzi głównie przez tereny Ojcowskiego Parku Narodowego, Wyżynę Olkuską. Najważniejsze obiekty zabytkowe i przyrodnicze obszary chronione znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Ojców gm. Skała (ruiny zamku XIV w, Ojcowski Park Narodowy), Pieskowa Skała – przysiółek Sułoszowej (gm. Sułoszowa) (zamek poł. XIV i XVI w.).
- Szlak Warowni Jurajskich – biegnie przez teren Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej od Rudawy pod Krakowem do Mstowa koło Częstochowy. Na szlaku, w zróżnicowanym krajobrazie przyrodniczym Jury, zobaczyć można ruiny średniowiecznych zamków i strażnic obronnych oraz obiekty sakralne i rezydencjonalne. Najważniejsze obiekty zabytkowe i przyrodnicze obszary chronione znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Rudawa (gm. Zabierzów), Będkowice (gm. Wielka Wieś, Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie),

Ojców, Grodzisko (gm. Skała, Ojcowski Park Narodowy).

- Szlak Zamków i Warowni – szlak architektury, gdzie prezentowane są najciekawsze rezydencje i zamki obronne z obszaru województwa małopolskiego wzniesione w zarówno w średniowieczu, jak i w czasach nowszych. Część z nich, odrestaurowana, pełni przeważnie funkcję placówek muzealnych, a część to trwale zachowane ruiny. Obiekty zabytkowe leżące na terenie powiatu krakowskiego to: Pieskowa Skała (gm. Sułoszowa) – zamek obronny XIV, XVI w., Ojców (gm. Skała) – ruiny gotyckiego zamku, XIV w., Korzkiew (gm. Zielonki) – zamek XIV, XVII, XIX., Rudno (gm. Krzeszowice) – zamek Tenczyn XIV w.
- Szlak Romański – szlak architektury, na którym znajdują się zachowane zabytki architektury romańskiej, ma długość ponad 200 km prowadzi m.in. przez Pogórze Rożnowskie, Pogórze Wielickie, Bielańsko-Tyniecki Park Krajobrazowy, Płaskowyż Proszowicki i Wyżynę Miechowską. Obiekty zabytkowe znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Prandocin (gm. Słomniki).
- Szlak komunikacyjny południowo-zachodni – szlak techniki, na trasie którego można zobaczyć przede wszystkim budowle techniczne i gospodarcze, które powstały w 2 poł. XIX i 1 poł. XX w. (mosty drogowe, przepusty i wiadukty kolejowe, relikty dawnych linii kolejowych i zabudowania stacyjne). Na szlaku zwiedzić można też dwa muzea komunikacji. Szlak o przebiegu liniowym, długości 203 km prowadzi przez urozmaicone krajobrazowo tereny Wyżyny Olkuskiej, Kotliny Oświęcimskiej, Pogórza Wielickiego i Płaskowyżu Proszowickiego. Obiekty zabytkowe znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Krzeszowice i Czerna (gm. Krzeszowice), Wielkie Drogi (gm. Skawina), Kocmyrzów i Łuczyce (gm. Kocmyrzów-Luborzyca), Igołomia (gm. Igołomia-Wawrzeńczyce).
- Szlak kopalniano-przemysłowy – szlak techniki z obiektami i zespołami zabytkowymi (głównie z 2 połowy XIX i 1 połowy XX w.) związanymi z przemysłem wydobywczym i przetwórczym. Na niezwykle ciekawej trasie znajdują się: papiernia, huty cynku i ołowiu, żelaza, kopalnie węgla i soli, kamieniołomy, cegielnie, gazownia, fabryki ceramiki, cementu, koncentratów spożywczych, maszyn górniczych, wytwórnia wina, browary, zakłady azotowe i muzea typu skansenowskiego (huta, kopalnia soli, muzeum przemysłu naftowego). Na terenie Powiatu Krakowskiego szlak prowadzi poprzez Krzeszowice (gm. Krzeszowice), Skawinę (gm. Skawina).
- Szlak pożarnictwa – szlak techniki z najciekawszymi obiektami i zespołami zabytkowymi (głównie z 1 ćw. XX w.) związanymi z ochroną przeciwpożarową. Na

trasie znajdują się remizy strażackie i strażnice pożarne (często z eksponowanym zabytkowym sprzętem gaśniczym). Zabytki znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Zielonki (gm. Zielonki), Skawina (gm. Skawina).

- Szlak przemysłu wiejskiego – szlak techniki, który przedstawia najciekawsze obiekty i zespoły zabytkowe małopolskiego przemysłu wiejskiego z XIX i 1. poł. XX w. Na trasie zobaczyć można głównie młyny, także elektrownie wodne z infrastrukturami, kuźnie, gorzelnie dworskie i browary. Zabytki znajdują się na terenie Powiatu Krakowskiego: Igołomia (gm. Igołomia-Wawrzeńczyce), Wawrzeńczyce (gm. Wawrzeńczyce), Facimiech (gm. Skawina), Tenczynek, Czatkowice (gm. Krzeszowice), Wola Kalinowska (gm. Sułoszowa), Grodzisko (gm. Skąta), Grzegorzowie Wielkie (gm. Iwanowice).
- Młyny Doliny Szreniawy – szlak techniki, z zabytkowymi młynami położonymi nad ciekami wodnymi w jednym z najbardziej malowniczych terenów Małopolski, Wawrzeńczykach – dolinie lewobrzeżnego dopływu Wisły, rzeki Szreniawy. Wodne założenia młyńskie od średniowiecza były charakterystycznymi elementami Wyżyny Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickiego. Te, które można oglądać na szlaku są obiektami, które powstały głównie w 1. poł. XX w., zwykle na miejscu starszych. Szlak o długości 197 km składa się z trzech odcinków. Jeden z nich biegnie na terenie Powiatu Krakowskiego: Odcinek słomnicki. Znajduje się na nim 11 obiektów zabytkowych. Trasa długości 51 km tworzy pętlę poprowadzoną po południowo-środkowej części Wyżyny Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickiego. Obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie Powiatu Krakowskiego: Słomniki, Kacice, Zagaje Smrokowskie, Waganowice, Niedźwiedź, Ratajów, Miłocice (gm. Słomniki).
- Szlak Twierdzy Kraków – Kraków w 1 poł. XIX w. został uznany przez władze austriackie za jedno z najważniejszych miejsc w systemie obronnym cesarstwa. Od 1848 r. do wybuchu I wojny światowej w mieście i jego okolicach powstał system obronny złożony ze 143 obiektów. Zachowane dzieła architektury obronnej stanowią dzisiaj niespotykaną nigdzie indziej w Polsce atrakcję turystyczną. Na szlaku prezentowana jest większość fortów dawnej Twierdzy Kraków.
- Szlak militariów – szlak długości około 82 km prowadzi do około 30 fortów. Składa się z odcinka północnego po lewej stronie Wisły (dawne obszary warowne VI, V, IV, III) i odcinka południowego (dawne obszary warowne II, VII i VIII). Odcinek północny biegnie m.in. na terenie Powiatu Krakowskiego:
  - Trasa ul. Ujastek – Zielonki 22.8 km, (ul. Ujastek, Fort Mogiła, Kopiec Wandy,

Aleja Solidarności, Dworek Matejki, ul. Wąwozowa, ul. Kocmyrzowska, Fort Grębałów, Fort Krzesławice, Fort Dłubnia, ul. Piotrusia Pana, ul. Morcinka, Fort Mistrzejowice, ul. Piasta Kołodzieja, Fort Batowice, rejon strzelnicy garnizonowej, ul. Rozrywka, ul. Powstańców, ul. Węgrzecka (schron), Trzecia Góra, Park Leśny Witkowice, ul. Witkowicza, Witkowice, ul. Dożynkowa (ISV-2, ISV-1), skraj Fortu Bibice, Marszowiec, Fort Zielonki, Zielonki UG).

- Zielonki – Salwator 28.5 km, (Zielonki UG, Fort Pękowice, Pękowice, Fort Tonie, Tonie, ul. Jasnogórska, Fort Podchruście, Fort Pasternik, Rząska, Fort Bronowice, Fort Mydlniki, Mydlniki, ul. Podłużna, ul. Olszanicka, tradytor Fortu Olszanica, Fort Olszanica, Zakamycze, Fort Skała, ul. Księcia Józefa, ul. Zakręt, Fort Krępak, bateria Srebrna Góra (klasztor), Fort Gumańczy Dół, ZOO, ul. Staropolska, Kopiec Kościuszki, Diabelski Most, Salwator).

5.3.6. Zasoby cyfrowe dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego

Dziedzictwo kulturowe powiatu krakowskiego zostało bardzo dobrze rozpoznane i zdigitalizowane w zasobie cyfrowym, takim jak:

- www.muzea.malopolska.pl (Wirtualne Muzea Małopolski) – to portal tworzony przez Regionalną Pracownię Digitalizacji Małopolskiego Instytutu Kultury w Krakowie. Są na nim udostępnione cyfrowe odwzorowania muzealnych eksponatów na pojedynczych i dookólnych fotografiach, filmach, w formie modeli 2D i 3D. Każdy eksponat na portalu można obejrzeć z bardzo bliska i więcej się o nim dowiedzieć – dzięki muzealnym metryczkom, artykułom kontekstowym, wzajemnym powiązaniom obiektów, materiałom edukacyjnym i wystawom tematycznym¹⁵.

W ramach projektów unijnych i ministerialnych zdigitalizowano 2557 eksponatów z 48 małopolskich muzeów, czyli 1/3 placówek w całym województwie. Z terenu powiatu krakowskiego można zobaczyć Muzeum Ślusarstwa im. Marcina Mikuły w Świątnikach Górnych (gm. Świątniki Górne).

- www.wawel.krakow.pl (Pieskowa Skała), www.i-museum.eu/pieskowaskala/ – na portalu tym można odbyć wirtualną wędrówkę po Zamku Pieskowa Skała, oddział Zamku Królewskiego na Wawelu, który znajduje się na terenie wsi Sułoszowa (gm. Sułoszowa). Portal prezentuje m.in. zamek w różnych ujęciach, panoramy przed i po konserwacji obiektu, galerię zdjęć z wieloma eksponatami, możliwość podziwiania obiektów w obrazie 360 stopni.

¹⁵ <https://www.muzea.malopolska.pl/pl/o-nas> (data dostępu 01.08.2022 r.)

- www.zabytek.pl – to serwis Narodowego Instytutu Dziedzictwa, który w nowoczesny i kompleksowy sposób udostępnia informacje o polskich zabytkach. Na portalu można odnaleźć opisy zabytków, dokumentację, archiwalne i aktualne zdjęcia obiektów, modele 3D oraz wiele innych zasobów. Na stronie <https://zabytek.pl/pl/mapa> na mapie opublikowane są zabytki opisane na stronach portalu. Wszystkie prezentowane zabytki ujęte w rejestrze zabytków, w tym wszystkie z małopolski. Można wyszukiwać je według wielu wybranych kryteriów np. architektury drewnianej wg epok: gotyckiej, barokowej, renesansowej itd.

Portal umożliwia dostęp do danych:

- dane w postaci jednolitej bazy danych pliki csv i JSONLD pod adresem: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2627ewidencja-zabytkow-nieruchomych>
- dostęp do danych w postaci API (istnieje w kilku wersjach, poza opublikowaną istnieje także wersja szersza)
- dane w postaci udostępnionych wersji usługi WMS: najszersze
- https://usluga.zabytek.gov.pl/ZN_ZASIEGI/service.svc/get
- https://usluga2.zabytek.gov.pl/ZN_ZASIEGI/service.svc/get
- <https://usluga.zabytek.gov.pl/ZEN/service.svc/get>

Zewidencjonowane – zabytki nieruchome i ruchome sakralne:

- <https://sdm.upip2.edu.pl/> – Sakralne Dziedzictwo Małopolski to projekt, dzięki któremu stworzono repozytorium cyfrowe zdjęć i opisów dzieł sztuki sakralnej w małopolsce, w tym kościołów, kaplic, pomników nagrobnych, dzieł sztuki stanowiących wyposażenie wnętrza, w szczególności obrazów i rzeźb, ołtarzy, pomników nagrobnych i epitafiów.

Z terenu powiatu krakowskiego można poznać i zobaczyć dziedzictwo sakralne z miejscowości: Będkowice, Biały Kościół, Giebułtów, Modlnica (gm. Wielka Wieś), Bolechowice, Rudawa (gm. Zabierzów), Kamień, Czernichów (gm. Czernichów), Czulice, Luborzyca, Wilków (gm. Kocmyrzów-Luborzyca), Gaj, Mogilany (gm. Mogilany), Igołomia, Wawrzeńczyce (gm. Igołomia-Wawrzeńczyce), Korzkiew (gm. Zielonki), Krzęcin, Radziszów, Skawina, Wola Radziszowska (gm. Skawina), Krzeszowice, Nowa Góra, Paczółkowice, Pobiednik Mały, Sanka, Tenczynek, Zalas (gm. Krzeszowice), Liszki, Morawica (gm. Liszki), Raciborowice (gm. Michałowice), Raławice (gm. Jerzmanowice-Przegonia), Świątniki Górne (gm. Świątniki Górne), Więclawice Stare

(gm. Michałowice), Zielonki (gm. Zielonki).

- www.mbc.malopolska.pl – Małopolska Biblioteka Cyfrowa, której zasób składa się z kolekcji m.in.: „Czasopisma”, „Dziedzictwo kulturowe”, „Nauka i dydaktyka”, „Regionalia” oraz „Zb. archiwów i muzeów”.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie powiatu krakowskiego znajduje się 388 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 191 stanowisk archeologicznych. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie powiatu. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Najwięcej w rejestrze zabytków z powiatu krakowskiego jest zespołów pałacowych i dworskich – stanowią one 32% wszystkich zabytków wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu krakowskiego. Zabytki kościelne stanowią 29% wszystkich zabytków w rejestrze, domy i wille zabytkowe stanowią 16%, cmentarze 3% a pozostałe rodzaje zabytków (np. parki, bramy, inne obiekty niezaliczane do wymienionych kategorii) stanowią prawie 20%.

Do najcenniejszych z nich należą m.in.:

- zamki obronne pochodzące z XIV w.: Pieskowa Skała, Ojców, Tenczyn w Rudnie, Biały Kościół, Korzkiew (XVI w.),
- kościoły i klasztory: Czarna, Giebułtów, Zielonki, Skawina, Rudawa, Jerzmanowice oraz drewniane: Wola Radziszowska (XV/XVI w.), Paczółtowice (XVI w.), Modlnica (XVI-XIX w.) i Iwanowice (XVIII w.),
- dwory szlacheckie drewniane: Karniowice, Goszyce, Bolechowice i Modlnica,
- pałace: Igołomia, Krzeszowice, Balice, Kryspinów i Piekary,
- zabytki przemysłu i techniki (dworce kolejowe): Kocmyrzów, Radziszów i Krzeszowice.

Liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków w poszczególnych gminach

powiatu kształtuje się następująco:

- Gmina Czernichów: 9 + 7 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Igołomia-Wawrzeńczyce: 5 + 9 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Iwanowice: 6 + 5 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Jerzmanowice-Przegonia: 4 + 11 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Kocmyrzów-Luborzyca: 15 + 8 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Krzeszowice: 35 + 3 stanowiska archeologiczne,
- Gmina Liszki: 8 + 28 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Michałowice: 9,
- Gmina Mogilany: 9,
- Gmina Skąta: 24 + 45 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Skawina: 21 + 4 stanowiska archeologiczne,
- Gmina Słomniki: 9 + 26 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Sułoszowa: 5 + 2 stanowiska archeologicznego,
- Gmina Świątniki Górne: 2,
- Gmina Wielka Wieś: 9 + 24 stanowiska archeologiczne,
- Gmina Zabierzów: 16 + 18 stanowisk archeologicznych,
- Gmina Zielonki: 11 + 1 stanowisko archeologiczne,

ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NA TERENIE POWIATU KRAKOWSKIEGO

(stan na luty 2022 r.)¹⁶

GMINA CZERNICHÓW:

- Czernichów gm. Czernichów - kościół par. p.w. św. Trójcy, otoczenie, ogrodzenie z czterema kaplicami A-66 z 25.11.1968 [A-257/M]

¹⁶ <https://www.wuoz.malopolska.pl/wp-content/uploads/2022/03/Rejestr-zabytk%C3%B3w-luty-2022-powiaty-1.pdf> (data dostępu 01.04.2022 r.)

- Czernichów gm. Czernichów - kaplica Różańcowa z otoczeniem, A-438 z 20.01.1977 [A-325/M]
- Czernichów gm. Czernichów - zajazd, otoczenie, A-394 z 27.04.1995 [A-635/M]
- Czernichów gm. Czernichów - zespół dworski (ob. Szkoła): dwór, lamus, dom nauczycielski, elektrownia, budynki gospodarcze, ogrodzenie z bramą, park, A-487 z 17.04.1984 [A-589/M]
- Kamień gm. Czernichów - kościół par. p.w. Opieki Matki Bożej, otoczenie, ogrodzenie z bramami, A-689 z 07.12.1994 [A-375/M]
- Przeginia Duchowna gm. Czernichów - kaplica p.w. MB Częstochowskiej, otoczenie, ogrodzenie, drzewostan, A-692 z 17.12.1994 [A-376/M]
- Przeginia Narodowa gm. Czernichów -zespół dworski: dwór, park ze stawem, A-657 z 26.07.1993 [A-444/M]
- Rybna gm. Czernichów - kościół par. p.w. św. Kazimierza, ogrodzenie z 4 kaplicami, starodrzew, A-170 z 13.02.1970 [A-270/M]
- Rybna gm. Czernichów - zespół dworski: dwór, zabudowania gospodarcze, park, A-422 z 12.06.1974 [A-640/M]

GMINA IGOŁOMIA-WAWRZEŃCZYCE:

- Dobranowice gm. Igołomia - Wawrzeńczyce - kościół par. p.w. Znalezienia Krzyża Św., cmentarz przykościelny, ogrodzenie cmentarza, kaplica cmentarna z kryptą, drzewostan, A-632 z 6.06.1991 [A-352/M]
- Igołomia gm. Igołomia - Wawrzeńczyce - kościół par. p.w. Narodzenia NPM, dzwonnica, cmentarz przykościelny, A-69 z 18.05.1961 [A-258/M]
- Igołomia gm. Igołomia -Wawrzeńczyce - zespół pałacowy: pałac, kuźnia, park z aleją dojazdową, A-501 z 07.03.1985 [A-498/M]
- Igołomia gm. Igołomia - Wawrzeńczyce - kuźnia w zespole pałacowym, A-605 z 31.07.1989 [A-498/M]
- Wawrzeńczyce gm. Igołomia - Wawrzeńczyce - kościół par. p.w. śś. Zygmunta i Marii Magdaleny, dzwonnica, otoczenie, drzewostan, A-375 z 07.06.1972 [A-320/M]

GMINA IWANOWICE:

- Iwanowice gm. Iwanowice - kościół par. p.w. św. Trójcy, otoczenie, starodrzew, A-220 z 26.01.1971 [A-283/M]
- Iwanowice gm. Iwanowice - kaplica św. Rocha, otoczenie w obrębie działki, drzewostan, A-659 z 02.09.1993 [A-359/M]
- Iwanowice gm. Iwanowice - karczma z działką, A-502 z 12.03.1985 [A-558/M]
- Narama gm. Iwanowice - kościół par. p.w. NMP z Góry Karmel, cmentarz przykościelny, starodrzew, A-166 z 22.01.1970 (kościół spalony 1980) - kościół skreślony decyzją z dnia 05.05.2011 r.
- Sieciechowice gm. Iwanowice - kościół par. p.w. św. Andrzeja, dzwonnica, otoczenie, A-384 z 03.06.1957 [A-324/M]
- Sieciechowice gm. Iwanowice - zespół dworski: dwór, park, A-439 z 21.01.1977 [A-629/M]

GMINA JERZMANOWICE-PRZEGINIA:

- Jerzmanowice gm. Jerzmanowice - Przeginia - kościół par. p.w. św. Bartłomieja, otoczenie, A-483 z 23.01.1984 [A-336/M]
- Jerzmanowice gm. Jerzmanowice - Przeginia - kaplica św. Jana Chrzciciela, A-646 z 24.12.1955, decyzja z 14.09.1992 wyznaczająca granice zabytku [A-355/M]
- Raławice gm. Jerzmanowice - Przeginia - kościół par. p.w. Narodzenia NPM, ogrodzenie, otoczenie, starodrzew, A-323 z 06.12.1971 [A-307/M]
- Sąspów gm. Jerzmanowice - Przeginia - kościół par. p.w. św. Katarzyny, dzwonnica, otoczenie w obrębie ogrodu, A-370 z 30.05.1972 [A-315/M]

GMINA KOCMYRZÓW-LUBORZYCA:

- Baranówka gm. Kocmyrzów - Luborzyca - dwór, park, figura MB, A-589 z 26.08.1988 [A-509/M]
- Czulice gm. Kocmyrzów - Luborzyca - kościół par. p.w. św. Mikołaja, otoczenie ze starodrzewiem w granicach cmentarza A-179 z 28.12.1961 [A-273/M]
- Czulice gm. Kocmyrzów - Luborzyca - zespół dworski: dwór, park z d. ogrodami

- użytkowymi ze stawami, cmentarz poległych w czasie I wojny światowej, kamienny pomnik, A-608 z 26.09.1989 [A-501/M]
- Goszcza gm. Kocmyrzów - Luborzyca - kościół par. p.w. św. Wawrzyńca, kaplica – kostnica, ogrodzenie, plebania, cmentarz przykościelny, drzewostan, A-621 z 23.05.1990 [A-349/M]
  - Goszcza gm. Kocmyrzów - Luborzyca - d. cmentarz parafialny i wojenny, A-731 z 16.09.1998 [A-395/M]
  - Goszcza gm. Kocmyrzów - Luborzyca - zespół dworski: dwór, park, A-451 z 17.02.1979 [A-613/M]
  - Goszyce gm. Kocmyrzów- Luborzyca - zespół dworski: dwór (drewn.), park, A-350 z 8.02.1972 [A-624/M]
  - Goszyce gm. Kocmyrzów -Luborzyca - zespół dworsko - parkowy A-463 z 13.02.1981 i 11.04.2002 [A-623/M]
  - Karniów, gm. Kocmyrzów -Luborzyca – dwór - A-1610/M z 19.12.2021
  - Kocmyrzów gm. Kocmyrzów-Luborzyca - zespół dworsko-parkowy A-696 z 13.03.1995 [A-442/M]
  - Krzysztoforzyce gm. Kocmyrzów-Luborzyca - zespół dworski: dwór z otoczeniem, park i zabudowania podworskie, A-493, decyzja z 29.09.1947 r. i z 12.10.1984 [A-595/M]
  - Luborzyca gm. Kocmyrzów-Luborzyca - kościół par. p.w. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Św., otoczenie, drzewostan, A-318 z 22.11.1971 [A-305/M]
  - Łuczyce gm. Kocmyrzów-Luborzyca, relikw d. zespołu dworskiego , A-482 z 09.06.1983 [A-585/M]
  - Wilków gm. Kocmyrzów-Luborzyca - kaplica p.w. śś. Otylii i Łucji z otoczeniem, A-443 z 23.04.1977 [A-327/M]
  - Wilków gm. Kocmyrzów-Luborzyca - zespół dworsko-parkowy A-560 z 18.05.1987 [A-557/M]

GMINA KRZESZOWICE:

- Czerna gm. Krzeszowice - zespół klasztorny OO. Karmelitów: kościół p.w. św. Eliasza, klasztor, całe otoczenie w obrębie tzw. „Wielkiej Klauzury”, A-197 z 20.10.1970 [A-275/M]

- Miękinia gm. Krzeszowice – budynek dyrekcji kopalni, A-629 z 26.03.1991 [A-487/M]
- Nawojowa Góra, gm. Krzeszowice – willa Domańskich, ul. Prochownia 14, [A-1521/M] z 07.08.2019
- Nowa Góra gm. Krzeszowice – zespół kościoła par.: kościół p.w. św. Ducha, mur ogrodzeniowy z 4 bramkami (kaplicami) i stacjami Męki Pańskiej, drzewostan, A-449 z 08.10.1977 [A-330/M]
- Paczółtowice gm. Krzeszowice – kościół par. p.w. Nawiedzenia NPMarii, A-221 z 27.01.1971 [A-284/M]
- Rudno gm. Krzeszowice – ruiny zamku Tenczyn w całości, wszystkie fragmenty murów oraz teren wzgórza zamkowego z otoczeniem leśnym, A-12 z 09.04.1968 [A-660/M]
- Sanka gm. Krzeszowice – kościół par. p.w. św. Jakuba St., ogrodzenie z 4 kapliczkami, A-260 z 22.05.1971 [A-291/M]
- Siedlec gm. Krzeszowice – zespół dworsko-folwarczny Karmelitów Bosych z Czernej: dwór, obora, stajnia, ogród, A-592 z 04.10.1988 [A-344/M]
- Tenczynek gm. Krzeszowice – kościół par. p.w. św. Katarzyny, dzwonnica, drzewostan, otoczenie, A-314 z 20.10.1971 [A-303/M]
- Tenczynek gm. Krzeszowice – plebania z otoczeniem, A-315 z 20.10.1971 [A-304/M]
- Tenczynek gm. Krzeszowice – dom nr 295, ob. ul. Chłopickiego, A-527 z 13.03.1986 [A-581/M]
- Tenczynek gm. Krzeszowice – „Brama Zwierzyniecka”, A-164/M z 31.12.2008
- Tenczynek-Rzeczki gm. Krzeszowice – zespół willi nr 69: dom ze skrzydłem bocznym, Bramą 36 wjazdową, ogrodem i parkiem, A-601 z 30.03.1989 [A-494/M]
- Tenczynek gm. Krzeszowice – dawny piec szybowy „wapiennik”, [A-1559/M] z dnia 07.08.2020
- Zalas gm. Krzeszowice – dzwonnica przy kościele parafialnym, otoczenie w obrębie ogrodzenia przykościelnego, starodrzew, A-263 z 07.06.1971 [A-294/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice – układ urbanistyczny , A-498 z 13.02.1985

[A-600/M]

- Krzeszowice gm. Krzeszowice - kościół par. p.w. św. Marcina , A-262 z 01.06.1971 [A-293/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - kaplica p.w. św. Stanisława bpa, A-667 z 1.12.1993[A-363/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - kaplica cmentarna wraz z wyposażeniem, A-678 z 09.05.199 [A-369/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - zespół pałacowy Potockich: pałac (tzw. nowy) A-432 z 23.07.1976 [A-643/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - zespół pałacowy Potockich: tzw. stary pałac, A-433 z 23.07.1976 [A-644/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - park w zespole pałacowym Potockich: park, A-709 z 26.01.1956 [A-423/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - pałac Vauxhall, A-434 z 23.07.1976 [A-532/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - d. oficyna pałacu Vauxhall, A-534 z 5.06.1986 [A-533/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Zdrój „Kapliczka pod Matką Boską”, A-643 z 30.12.1991 [A-472/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Zdrój Główny, A-644 z 30.12.1991 [A-473/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - budynek zdrojowy „Zofia”, ul. Ogrodowa 1 (Daszyńskiego1) A-535 z 06.06.1986 [A-534/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - willa „Japonka”, ul. Ogrodowa 2, [A-1480/M] z 20.06.2017
- Krzeszowice gm. Krzeszowice- d. dom gościnny (ob. Liceum), ul. Ogrodowa 3, A-536 z 05.06.1986 [A-535/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Bandurskiego 2, leśniczówka, ogród, A-642 z 21.11.1991 [A-471/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Danką 1, d. plebania wraz z otoczeniem, A-677 z 07.05.1994 [A-368/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Danką 5, wikarówka, A-562 z 8.07.1987 [A-516/M]

- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Kościuszki 3, budynek d. stajni pałacowych (angielskich) z najbliższym otoczeniem, A-649 z 01.10.1992 [A-456/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - spichlerz folwarczny, ul. Kościuszki 3, z najbliższym otoczeniem, A-614 z 20.10.1989 [A-477/M]
- Krzeszowice gm. Krzeszowice - Nowa Wieś 59, dom schronienia, ogród, A-641 z 14.11.1991 [A-470/M]

GMINA LISZKI:

- Czułów gm. Liszki, - kaplica z wyposażeniem i najbliższym otoczeniem, ogrodzenie, A-4/M z 28.02.2002
- Kryspinów gm. Liszki - zespół pałacowy: pałac, park ze stawami, A-5 z 14.03.1968 [A-658/M]
- Mników gm. Liszki - założenie podworskie: dwór, zabudowania gospodarcze ułożone w czworobok, park, A-496 z 27.11.1984 [A-598/M]
- Morawica gm. Liszki - kościół par. p.w. św. Bartłomieja, dzwonnica, ogrodzenie oraz wzgórze Kościelne (d. zamkowe), A-164 z 22.01.1970 [A-266/M]
- Morawica gm. Liszki - plebania z otoczeniem, A-169 z 22.01.1970 [A-269/M]
- Morawica gm. Liszki - zespół dworski: dwór, park, A-656 z 15.07.1993 [A-460/M]
- Piekary gm. Liszki - zespół pałacowy: pałac, oficyna, folwark (spichlerz z bud. gosp.), zabudowania browaru, figura MB, park, A-484 z 29.02.1984 [A-586/M]
- Ściejowice gm. Liszki - zespół dworski: dwór, oficyna ze stajnią, stelmacharnia, park A-144 z 05.08.1969 i poszerzenie z 29.12.1995 [A-664/M]

GMINA MICHAŁOWICE:

- Książniczki gm. Michałowice - zespół dworski: dwór, rządcówka, spichlerz, park, A-585 z 25.04.1988 [A-507/M]
- Michałowice gm. Michałowice - zespół dworski: dwór, spichlerz, stajnia, park, A-465 z 17.06.1981 [A-625/M]
- Młodziejowice gm. Michałowice - zespół dworski: dwór, młyn, park, A-492 z 10.10.1984 [A-594/M]

- Raciborowice gm. Michałowice – kościół par. p.w. św. Małgorzaty, dzwonnica, A-17 z 10.04.1968 [A-253/M]
- Raciborowice gm. Michałowice – kaplica Św. Jana Chrzciciela, [A-1376/M] z 24.10.2013
- Sieborowice gm. Michałowice – zespół dworski: dwór, mur ogrodzeniowy z bramą, park, A-5 z 19.04.1988 [A-506/M]
- Więclawice gm. Michałowice – kościół par. p.w. św. Jakuba Młodszeo, dzwonnica, otoczenie, A-181 z 30.10.1959 [A-274/M]
- Zagórzycy Dworskie gm. Michałowice – ogród dworski, A-699 z 10.08.1995 [A-430/M]
- Zerwana gm. Michałowice – dom nr 11 z apteką, otoczenie ogrodowe z kaplicą z figurą św. Jana Nepomucena, A-727 z 30.06.1998 [A-408/M]

GMINA MOGILANY:

- Chorowice gm. Mogilany – zespół dworski: budynek dworski, kaplica, czworaki, stajnia, park, A-505 z 18.03.1985 [A-561/M]
- Gaj gm. Mogilany – kościół par. p.w. Narodzenia Panny Marii, spichlerz plebański, park ze stawem, A-583 z 13.04.1988 [A-505/M]
- Konary gm. Mogilany – zespół dworski: dwór, dozorcówka, obora, spichlerz, park, stawy, aleja Lipowa, A-597 z 21.12.1988 [A-492/M]
- Konary gm. Mogilany – zespół dworski: dwór (przeniesiony z Ołpiny), otoczenie, A-602 z 12.06.1989 [A-495/M]
- Libertów gm. Mogilany – zespół dworski: dwór, park, A-340 z 01.12.1971 [A-657/M]
- Lusina gm. Mogilany – zespół dworski: dwór, spichlerz, park, A-464 z 16.02.1981 oraz A-488
- z 27.03.1984 [A-590/M]
- Lusina gm. Mogilany – dawne założenie folwarczne nr 38: rządówka, ogród, A-688 z 5.10.1994 [A-438/M]
- Mogilany gm. Mogilany – kościół par. p.w. św. Bartłomieja z otoczeniem, A-163 z 22.01.1970 [A-265/M]

- Mogilany gm. Mogilany - zespół dworski: dwór, park, A-319 z 22.11.1971 [A-650/M]

GMINA SKAŁA:

- Cianowice gm. Skała - zespół dworski: dwór, park, A-459 z 31.12.1980 [A-619/M]
- Gotyszyn gm. Skała - zespół dworski: dwór, spichlerz, park, A-452 z 20.02.1979 [A-614/M]
- Minoga gm. Skała - kościół par. p.w. Narodzenia NPMarii, dzwonnica, kostnica, ogrodzenie, A-204 z 10.12.1970 [A-280/M]
- Minoga gm. Skała - zespół dworski: dwór, d.kuchnia, bram pn, relikt bramy pd, d.rządcówka, d. stajnia, obora, park, kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena, A 470 z 25.10.1982 [A-606/M]
- Minoga gm. Skała, spichlerz podworski, A-52/M z 10.04.2006
- Ojców gm. Skała - kaplica p.w. św. Józefa z wyposażeniem, otoczenie A-694 z 06.02.1995 [A-378/M]
- Ojców gm. Skała - zamek, najbliższe otoczenie, st.rej. nr 546 orzeczenie Konserwatora Zabytków Okręgu Kieleckiego L.A.K.11/0/17/Ks/32 z 01.III.1933 (potwierdzenie wpisu przez Kraków L.K.S.I-3-18/46 z 17.05.1947) [A-1235/M]
- Ojców gm. Skała - budynek hotelu „Pod Kazimierzem”, A-525 z 12.03.1986 [A-579/M]
- Ojców gm. Skała - budynek hotelu „Pod Łokietkiem”, A-530 z 22.04.1986 [A-584/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Jadwiga”, A-552 z 18.11.1986 [A-549/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Pod Berłem”, A-553 z 18.11.1986 [A-550/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Pod Koroną”, A-551 z 18.11.1986 [A-548/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Serdeczna”, A-554 z 18.11.1986 [A-551/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Słoneczna” Złota Góra 8 a, A-129/M z 22.01.2008
- Ojców gm. Skała - willa nr 17 „Zawiszówka”, otoczenie, A-652 z 09.02.1993 [A-457/M]
- Ojców gm. Skała - willa nr 21 Grzybowski, A-526 z 12.03.1986 [A-580/M]
- Ojców gm. Skała - zespół 4 domów „Opalówki”: domy 1, 3, 4, 5 z najbliższym

- otoczeniem, 418 z 18.04.1973 [A-638/M]
- Ojców gm. Skała - willa „Lenartówka”, [A-1560/M], z dnia 06.08.2020
  - Rzeplin gm. Skała - zespół dworski: dwór, park, A-479 z 09.05.1983 [A-610/M]
  - Skała gm. Skała - kościół par. p.w. św. Mikołaja, dzwonnica, drzewostan, A-228 z 18.08.1960 [A-286/M]
  - Skała-Grodzisko gm. Skała - zespół kościoła p.w. Wniebowzięcia NPMarii: kościół, ogrodzenie z bramkami, posągami i figurą św. Klary na kolumnie i budynkiem mieszkalnym, bramka i obelisk w kształcie słonia, pustelnia bł. Salomei, grotty, drzewostan, A-72 z 9.12.1968 [A-259/M]
  - Skała-Grodzisko, gm. Skała - młyn i tartak wodny , st. rej. nr 636 z 30.06.1958 [A-1332/M]
  - Skała gm. Skała - dom ul. Wolbromska 15, A-718 z 25.03.1997 [A-413/M]
  - Smardzowice gm. Skała - zespół kościoła par. p.w. MB Różańcowej i św. Małgorzaty: kościół z ogrodzeniem, plebania, otoczenie z drzewostanem i stawem, A-728 z 31.07.1988 [A-386/M]
  - Smardzowice gm. Skała - dwór z otoczeniem, A-593 z 25.11.1988 [A-513/M]

GMINA SKAWINA:

- Facimiech gm. Skawina - zespół dworski: dwór, spichlerz, park, A-491 z 8.10.1984 [A-593/M]
- Jurczyce gm. Skawina - zespół dworski: dwór, park, A-458 z 29.12.1980 [A-617/M]
- Krzęcin gm. Skawina - kościół par. p.w. Narodzenia NPMarii, A-473 z 29.04.1983 [A-333/M]
- Ochodza gm. Skawina - zespół dworski: dwór, park, A-302 z 22.11.1971 [A-649/M]
- Polanka Hallera gm. Skawina - zespół dworski: dwór, czworak, park, dwa zespoły zabudowań Gospodarczych przy wewn. dziedzińcach /kuźnia, stajnia, obora, chlew, stodoła, spichlerz, magazyn/ + teren zw. przylaskiem 38 „Dębina” ze stawem, A-476 z 14.03.1983 [A-607/M] - skreślony budynek obory decyzją z dnia 29.06.2016 r.

- Pozowice gm. Skawina – dzwonnica drewniana, [A-1481/M] z 05.07.2017
- Radziszów gm. Skawina – kościół par. p.w. śś. Wawrzyńca i Małgorzaty, A-383 z 17.11.1972 [A-323/M]
- Radziszów gm. Skawina – dwór, otoczenie ogrodowe, A-676 z 14.04.1994 [A-452/M]
- Wielkie Drogi gm. Skawina – park dworski z aleją dojazdową, A-508 z 30.05.1985 [A-563/M]
- Wola Radziszowska gm. Skawina – kościół p.w. Wniebowzięcia NPMarii, otoczenie, A-680
- z 14.10.1947 [A-371/M]
- Skawina gm. Skawina – kościół p.w. śś. Szymona i Judy, cmentarz przykościelny, figura MB Niepokalanie Poczętej, ogrodzenie, drzewostan, A-650 z 22.10.1992 [A-356/M]
- Skawina gm. Skawina – kościół fil. p.w. Nawiedzenia NPMarii, A-673 z 01.04.1994 [A-367/M]
- Skawina gm. Skawina – Bożnica ul. Kazimierza Wielkiego, A-712 z 02.07.1996 [A-424/M]
- Skawina-Korabniki, gm. Skawina, zespół dworski, ul. Wyspiańskiego 1: dwór, spichlerz, stodoła, młyn, stajnie, park ze stawami, A-466 z 18.01.1982 [A-626/M]
- Skawina gm. Skawina – Ratusz, A-690 z 12.12.1994 [A-439/M]
- Skawina gm. Skawina – zespół stacji kolejowej: dworzec, budynek mieszkalny, d. dom dróżnika, A-703 z 14.11.1995 [A-431/M]
- Skawina gm. Skawina – dom z dwoma oficynami ul. Konopnickiej 2, A-639 z 05.11.1991 [A-468/M]
- Skawina gm. Skawina – budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, park miejski, A-467 z 08.03.1982 [A-603/M]
- Skawina gm. Skawina – dom Rynek 17 z podworcem, A-640 z 07.11.1991 [A-469/M]
- Skawina gm. Skawina – dom Rynek 18 z oficyną boczną, A-705 z 18.12.1995 [A-433/M]
- Skawina gm. Skawina – dom Rynek 20, A-704 z 27.11.1995 [A-432/M]

GMINA SŁOMNIKI:

- Czechy gm. Słomniki - zespół dworski: dwór, park, A-462 z 31.12.1980 [A-622/M]
- Januszowice Gm. Słomniki –patrz Kacice ,A-635 i A -355
- Kacice gm. Słomniki - kaplica w obrębie budynku dworu, A-355 z 31.12.1960 [A-314/M]
- Kacice gm. Słomniki - zespół dworski: dwór, relikw parku, A-635 z 3.08.1991 [A-461/M]
- Niedźwiedź gm. Słomniki - zespół kościelno-plebański: kościół par. p.w. św. Wojciecha, dzwonnica, d. cmentarz przykościelny (z pomnikiem grobowym Małachowskich i drzewostanem), mur ogrodzeniowy + plebania, założenie ogrodowe, ogrodzenie od pd. ze szpalerem drzew + układ urbanistyczny zespołu gospodarczego, A-717 z 12.02.1997 [A-384/M]
- Niedźwiedź gm. Słomniki - zespół pałacowy: pałac, park, A-6 z 30.03.1968 [A-659/M]
- Prandocin gm. Słomniki - zespół kościoła par. pw. św. Jana Chrzciciela: kościół, dzwonnica, kolumna romańska z krzyżem przed kościołem, A-284 z 31.12.1960 [A-298/M]
- Prandocin gm. Słomniki - plebania, A-702 z 09.11.1995 [A-381/M]
- Słomniki gm. Słomniki - kościół par. pw. Bożego Ciała, ogrodzenie, plebania, ogród, A-623
- z 11.07.1973 [A-351/M] – plebania skreślona decyzją z dnia 13.09.2017 r.

GMINA SUŁOSZOWA:

- Sułoszowa gm. Sułoszowa - kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Wawrzyńca, z otoczeniem, A-658 z 01.09.1993 [A-358/M]
- Sułoszowa gm. Sułoszowa - zagroda d. Orczyków nr 210: dom z oborą, stajnia z chlewem, dwie stodoły, spichlerz, spichlerzyk, wozownia, A-416 z 17.04.1973 [A-636/M] – skreślono budynki wozowni i sześciokątnej stodoły decyzją z dnia 26.11.2018 r.
- Sułoszowa gm. Sułoszowa - zagroda nr 375: dom z oborą, stajnia, chlew, wiata (zabudowane w czworoboczny okół), A-417 z 17.04.1973 [A-637/M] – skreślona

decyzją z dnia 13.12.2018 r.

- Pieskowa Skała gm. Sułoszowa - zespół zamkowy: zamek, oficyna z bramą i basztą, fortyfikacje bastionowe, ogród kwaterowy, park, A-478 z 25.04.1983 [A-609/M]
- Pieskowa Skała gm. Sułoszowa - zajazd (willa „Chopin”), A-598 z 27.12.1988 [A-490/M]

GMINA ŚWIĄTNIKI GÓRNE:

- Ochojno gm. Świątniki Górne - dom nr 34, ogród, pomnik nagrobny rodziny Urbanowiczów, A-595 z 07.12.1988 [A-512/M]
- Świątniki Górne gm. Świątniki Górne - kościół par. p.w. św. Stanisława Bpa i Męczennika, otoczenie z drzewostanem, A-594 z 25.11.1988 [A-514/M]

GMINA WIELKA WIEŚ:

- Biały Kościół gm. Wielka Wieś - kościół par. p.w. św. Mikołaja z ogrodzeniem z kaplicami i drzewostanem, A-671 z 28.01.1994 [A-365/M]
- Biały Kościół gm. Wielka Wieś - ruiny zamku, A-681 z 9.06.1961 [A-434/M]
- Giebułtów gm. Wielka Wieś - kościół par. p.w. św. Idziego, dzwonnica, otoczenie, A-18 z 10.04.1968 aktualizacja decyzji z 7.03.1930 r. st.rej. Nr 60 [A-254/M]
- Modlnica gm. Wielka Wieś - kościół par. p.w. św. Wojciecha, dzwonnica, otoczenie w granicach muru, bramka w ogrodzeniu, drzewostan, A-19 z 10.04.1968 [A-255/M]
- Modlnica gm. Wielka Wieś - kaplica p.w. św. Wojciecha, otoczenie z drzewostanem, A-668 z 07.12.1993 [A-364/M]
- Modlnica gm. Wielka Wieś - zespół dworski: dwór z przyległym murem, pergolą i wieżyczką, lamus, park i tereny pofolwarczne w granicach ogrodzenia, A-298 z 21.09.1971 [A-651/M]
- Modlnica gm. Wielka Wieś - dom nr 105, d. komora celna austriacka, A-624 z 17.09.1990 [A-482/M]
- Prądnik Korzkiewski gm. Wielka Wieś - zespół folwarczny ,A-119/M,30.10.2007

oraz budynek d. kuźnicy nr 36, A-603 z 15.06.1989 [A-496/M]

- Tomaszowice gm. Wielka Wieś- zespół dworski: dwór, park, d.sad, A-43 z 13.05.1968 [A-661/M]

GMINA ZABIERZÓW:

- Balice gm. Zabierzów - zespół pałacowy: pałac, park, A-246 z 24.02.1971 [A-655/M]
- Bolechowice gm. Zabierzów - kościół par. p.w. śś. Piotra i Pawła z cmentarzem przykościelnym, A-146 z 16.08.1969 [A-261/M]
- Bolechowice gm. Zabierzów - dwór z otoczeniem parkowym, A-193 z 23.01.1957 [A-652/M], zmiana treści decyzji z dnia 25.11.2014
- Karniowice gm. Zabierzów - kaplica dworska p.w. św. Marii Magdaleny, A-325 z 15.11.1971 [A-308/M]
- Karniowice Gm. Zabierzow- zespół dworski : dwór, park, A-324 z 15.11.1971 [A-656/M]
- Kochanów gm. Zabierzów - zespół willi nr 104: willa, oficyna, ogród, A-662 z 28.09.1993 [A-446/M]
- Niegoszowice gm. Zabierzów - zespół dworski: dwór, park ze stawem, A-300 z 29.09.1971 [A-648/M]
- Pisary gm. Zabierzów - lamus dworski, A-235 z 15.04.1965 = st. rej. Nr 786 [A-449/M]
- Pisary gm. Zabierzów - zespół browaru dworskiego: spichlerz, budynek browaru I, budynek browaru II, A-576 z 17.12.1987 [A-449/M] - postępowanie w sprawie skreślenia
- Pisary gm. Zabierzów - zespół d. folwarku: spichlerz, stodoła pd i łącząca je przewiązka, otoczenie z parkiem sadem i stawami, A-669 z 09.12.1993 [A-449/M]
- Radwanowice gm. Zabierzów - zespół dworski: dwór, kapliczka, stajnia, stodoła, sad, starodrzew, droga dojazdowa z drzewami, staw, A-599 z 30.12.1988 [A-493/M]
- Rudawa gm. Zabierzów - kościół par. p.w. Wszystkich Świętych, kostnica, ogrodzenie z bramkami, wieża bramna, A-175 z 21.02.1970 [A-272/M]

- Rudawa gm. Zabierzów - dom nr 89, ogród, A-590 z 30.08.1988 [A-510/M]
- Ujazd gm. Zabierzów - zespół dworski: oficyna, czworak, obora, stodoła, piwniczka, ogród, A-638 z 22.10.1991 [A-464/M]
- Więckowice gm. Zabierzów - zespół dworski: dwór, brama z dozorcówką o oszkarpowanym murem, wozownia, spichlerz, 6 budynków gospodarczych, park, A-504 z 16.03.1985 [A-560/M]
- Zabierzów gm. Zabierzów - willa ul. Krakowska 149 (d. 101) z otoczeniem ogrodowym i drzewostanem, A-713 z 22.07.1996 [A-425/M]

GMINA ZIELONKI:

- Bibice gm. Zielonki – fort pancerny Bibice nr 45a, A-854 z 27.06.1990 (nr księgi Krakowa) [A-1246/M]
- Bosutów-Boleń gm. Zielonki - zespół dworski: dwór, budynek gospodarczy, ogród, A-654 z 2.07.1993 [A-459/M]
- Garlica Murowana gm. Zielonki - zespół dworski: dwór, lamus, spichlerz, brama wjazdowa, park, A-442 z 15.04.1977 [A-630/M] – budynek dworu skreślony decyzją z dnia 26.11.2018 r.
- Korzkiew gm. Zielonki - kościół par. p.w. św. Jana Chrzciciela, starodrzew, ogrodzenie z 4 kaplicami, A-622 z 4.07.1990 [A-350/M]
- Korzkiew gm. Zielonki - zespół zamkowy: ruiny zamku, zespół folwarczny: budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, park, A-486 z 12.03.1984 [A-588/M]
- Owczary gm. Zielonki - zespół dworski: dwór, park, stawy, A-494 z 15.10.1984 [A-596/M]
- Pękowice gm. Zielonki - międzypolowy fort pancerny 44a „Pękowice”, A-687 z 20.11.1995 [A-437/M]
- Węgrzce gm. Zielonki - grupa fortowa : fort 47 „Łysa Góra” i fort 47a „Węgrzce” A-29/M, z 10.07.2006 r.
- Zielonki gm. Zielonki – fort Marszowiec A-41/M z 10.02.2006 r.
- Zielonki gm. Zielonki - zespół baterii fortu „Marszowiec”, [A-1301/M] z 05.07.2012
- Zielonki gm. Zielonki - kościół par. p.w. Narodzenia NPMarii, otoczenie, A-16

z 10.04.1968 [A-252/M]

* w nawiasach kwadratowych podano nowe numery rejestru dla obiektów przeniesionych do księgi rejestru woj. małopolskiego

Dodatkowo zostało wszczęte postępowanie administracyjne w sprawie wpisu do rejestru zabytków historycznego układu urbanistycznego miasta Skawina (gmina Skawina).

5.5. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy. Gminy mają dbać między innymi o: *„zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”*. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: *„uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”*, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej.

Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane).

Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto organ wykonawczy gminy o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków.

Na terenie powiatu krakowskiego stan opracowania gminnych ewidencji

zabytków oraz gminnych programów opieki nad zabytkami jest średnio zadowalający (Tabela nr 2). Prawie wszystkie gminy (poza Gminą Mogilany, która jest w trakcie wykonywania GEZ) opracowały gminne ewidencje zabytków, jednak w duża część z nich wymaga aktualizacji, gdyż część obiektów mogła zostać wyburzona lub zmodernizowana, tracąc swoje walory. Natomiast jeśli chodzi o gminne programy opieki nad zabytkami tylko cztery gminy mają obowiązujące programy, osiem gmin nie ma opracowanych ich w ogóle. Nie jest to korzystne dla ochrony i opieki nad zabytkami, a przede wszystkim dobrego zarządzania tym zabytkowym zasobem przez poszczególne gminy.

Tabela nr 2. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie Powiatu Krakowskiego

GMINA	GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI	GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW
Czernichów	nie	tak
Igołomia-Wawrzeńczyce	2016-2020	tak
Iwanowice	2018-2021	tak
Jerzmanowice-Przegonia	2021-2024	tak
Kocmyrzów-Luborzyca	nie	tak
Krzeszowice	2018-2021	tak
Liszki	nie	tak
Michałowice	2019-2022	tak
Mogilany	nie	nie
Skąta	nie	tak
Skawina	2020-2023	tak
Słomniki	nie	tak
Sułoszowa	nie	tak
Świątniki Górne	2020-2023	tak

Wielka Wieś	2012-2015	tak
Zabierzów	nie	tak
Zielonki	2018-2021	tak

---

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 3), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego. Analiza SWOT wykazuje duży potencjał zasobu zabytkowego Powiatu Krakowskiego. Ranga zabytków i ich stan poznania pozwalają na podejmowanie szerokich działań promocyjnych. Stan zachowania i zagospodarowania obiektów wskazuje na konieczność planowego eliminowania zagrożeń. Charakter zagrożeń wynikających głównie z niedoboru środków, a zarazem z presji inwestycyjnej, pozwala na poszukiwanie działań pośrednich – angażowanie środków inwestycyjnych z poszanowaniem wartości dziedzictwa. Zagrożeniem, które należy wyeliminować w pierwszej kolejności, jest niewystarczająca świadomość wartości i potrzeby ochrony posiadanego zasobu dziedzictwa. Ponadregionalne znaczenie części zabytków może być magnesem przyciągającym turystów i inwestorów z zewnątrz, ożywiającym gospodarczo poszczególne obszary.

Jednocześnie może być czynnikiem podnoszącym wartość zabytków w oczach społeczności miejscowych. Obiekty o znaczeniu regionalnym mogą być elementem integracji społeczności lokalnych. By nie przeważały zagrożenia i słabe strony należy dążyć do wzmożenia działań edukacyjnych i promocyjnych oraz podejmować inicjatywy i programy regionalne.

Dla wykorzystania potencjału gospodarczego i kulturowego zasobu zabytków regionu należy nie dopuszczać do utraty poszczególnych obiektów, przez właściwe gospodarowanie, zabezpieczanie i konsekwentne utrzymywanie nieruchomości. Rozbudowana, istniejąca bogata propozycja atrakcji kulturalnych i turystycznych (szlaki, muzea, obiekty do zwiedzania, tereny rekreacyjno-przyrodnicze) powinna być rozwijana komplementarnie, by poszczególne obiekty tworzyły sieć i „zatrzymywały” potencjalnego turystę w regionie. Funkcje obiektów powinny być formułowane również z myślą o społecznościach lokalnych, które w wyniku przekształceń stają się aktywnymi odbiorcami propozycji. Fundamentalne znaczenie ma współdziałanie w zakresie ochrony zabytków, ochrony środowiska naturalnego i krajobrazu. Priorytetem powinny być zintegrowane działania władz samorządowych i społecznych grup nacisku w celu podniesienia jakości przestrzeni publicznej i prywatnej, których integralnym składnikiem będzie dbałość o zachowanie oraz rewaloryzację zabytków i krajobrazu kulturowego regionu.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KRAKOWSKIEGO	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bogaty i różnorodny zasób zabytków; • zachowane rejestrowe obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej, dwory, pałace, zespoły pałacowo-parkowe; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • zdygitalizowane zasoby cyfrowe dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego • znaczne obszary objęte ochroną w ramach Parków Krajobrazowych • walory turystyczne regionu (tereny chronione, dziedzictwo historyczne); • muzea o regionalnym i ponadregionalnym znaczeniu, izby regionalne; • wysoki udział powierzchni objętej planami zagospodarowania przestrzennego (ponad 90%); • korzystne położenie względem sieci komunikacyjnej - linii kolejowej E30, autostrady A4 oraz dróg krajowych DK 79 i DK 94; • uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy kapliczkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczona współpraca pomiędzy samorządami i powiatem (brak identyfikacji gmin z powiatem, brak wspólnej oferty promocyjno-turystycznej); • zanik tradycyjnego budownictwa drewnianego (mieszkalnego i gospodarczego) świadczącego o tożsamości regionu; • zły stan zachowania części obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia; • brak wystarczających środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; • niewystarczające środki finansowe w budżecie powiatu na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego; • brak promocji oferty turystycznej powiatu krakowskiego w szczególności poza województwem małopolskim; • niewystarczająca rozpoznawalność marki własnej powiatu krakowskiego.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • rosnący odsetek powierzchni gmin powiatu krakowskiego objętych planami zagospodarowania przestrzennego; • duży potencjał kulturowy, liczne zabytki oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe sprzyjające rozwojowi turystyki pieszej i rowerowej; • potencjał do rozwoju różnych form turystyki; • położenie geograficzne (gleby, bliskość dużych aglomeracji – potencjalnych rynków zbytu); • kreatywność inwestorów turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> • nadmierna komercjalizacja zabytków, która oddala je od społeczeństwa lokalnego; • pozostawanie w „cieniu” Krakowa przy podziale środków na ochronę zabytków; • zniekształcenie zespołów zabudowy historycznej poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, nieliczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami; • presja inwestorów na przebudowę (często niewłaściwą ze stanowiska konserwatorskiego) i zmianę funkcji zespołów i obiektów zabytkowych; • klęski i zdarzenia losowe; • niewystarczający nadzór nad zabytkami ze strony instytucji do tego powołanych; • tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania; • brak dostatecznych środków na skuteczną ochronę zabytków i zabezpieczenie zabytków oraz edukację w tej dziedzinie; • pogarszający się stan techniczny ze względu na wysokie koszty prac konserwatorskich; • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną;

<p>kulturowych dla rozwoju turystyki;</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości; • zwiększenie technologicznych możliwości prezentowania i promowania oferty kulturalnej powiatu w otoczeniu.	<ul style="list-style-type: none"> • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa określa główne cele PONZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy PONZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Powiatu Krakowskiego. W PONZ wyznaczono dwa cele główne i cztery priorytetowe kierunki działań wraz z zadaniami, które są kontynuacją Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019–2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania PONZ.

Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym

obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze powiatu sprawozdania z częściowego wykonania PONZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji PONZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania PONZ oraz efektywność ich wykonania.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi celami:

Cel I. Zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego.

Cel II. Promocja dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego.

Tabela nr 4. Priorytetowe działania i zadania w ramach Celu I

CEL I. ZAPEWNIENIE SKUTECZNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KRAKOWSKIEGO	
PRIORYTETOWE DZIAŁANIA	ZADANIA
1. Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego	1.1. Podjęcie działań w celu stworzenia z gminami powiatu bazy wiedzy o dziedzictwie lokalnym w wybranych kategoriach (przykładowo z podziałem na: zabytki nieruchome, zabytki ruchome, muzealia, archiwalia i zasób biblioteczny, krajobraz kulturowy, dziedzictwo niematerialne) docelowo bazy dla powiatu krakowskiego, zgodnie z projektem „Stworzenie i wprowadzenie innowacyjnego rozwiązania technologicznego w postaci aplikacji poświęconej zabytkom położonym na terenie powiatu krakowskiego”
	1.2. Określenie szczególnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego powiatu kryteriów ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (np. poprzez opiniowanie planów zagospodarowania przestrzennego)
	1.3. Monitorowanie stanu dziedzictwa i jego zagrożeń (m. in. poprzez działania służb, inspekcji i straży, jednostek organizacyjnych powiatu

	<p>oraz wydziałów Starostwa Powiatowego)</p> <p>1.4. Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność powiatu, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów</p> <p>1.5. Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność powiatu</p> <p>1.6. Promowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego m.in. poprzez wpisanie ich na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego (np. obrzędy świąteczne – grupa kolędnicza Herody z Zielonek, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym)</p> <p>1.7. Wspieranie powstawania i rozwoju regionalnych izb pamięci</p> <p>1.8. Kontynuacja zadania - przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy kapliczkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków oraz poszerzenie zakresu dotacji o zabytki ruchome i nieruchome.</p>
<p>2. Zwiększanie zdolności Powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami</p>	<p>2.1. Opieka nad folklorem i sztuką ludową oraz zabytkami sztuki niematerialnej, w tym zwiększenie środków na wsparcie realizacji zadań przez NGO i we współpracy Powiatu z NGO</p> <p>2.2. Wzrost udziału wydatków na ochronę i opiekę nad zabytkami w budżecie powiatu co najmniej raz na 2 lata na podstawie analizy potrzeb</p> <p>2.3. Podejmowanie działań o uzyskanie środków zewnętrznych na ochronę zabytków będących własnością Powiatu (m.in. nadawanie nowych funkcji społecznych i kulturowych obiektom zabytkowym powiatu)</p>

	2.4. Wspieranie działań związanych z umieszczaniem na obiekcie zabytkowym nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, znaku informującego o tym, że zabytek ten podlega ochronie.
	2.5. Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.

Tabela nr 5. Priorytetowe działania i zadania w ramach Celu II

CEL II. PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU KRAKOWSKIEGO	
PRIORYTETOWE DZIAŁANIA	ZADANIA
1. Umacnianie poczucia tożsamości lokalnej	1.1. Wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią miejscowości leżących na terenie powiatu
	1.2. Stworzenie monografii regionu krakowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem stroju, muzyki i tradycji (we współpracy m.in. z uczelniami, muzeami itp.)
	1.3. Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, przedmioty, narzędzia itp.) oraz ich gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem i upowszechnianiem, np. poprzez monografie, wydawnictwa, publikacje poświęcone dziedzictwu kulturowemu powiatu – uwzględnienie/ uwypuklenie tej aktywności w konkursach grantowych/ dotacyjnych powiatu
	1.4. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu, a w szczególności o szczególnych osiągnięciach osób i innych podmiotów w obszarze opieki nad zabytkami i wnioskowanie o nadanie im odznaki „Za opieką nad zabytkami”
	1.5. Wzmocnienie edukacji w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony szczególnie dla młodzieży ze szkół powiatowych i gminnych

	1.6. Promocja i upowszechnianie pełnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków wśród społeczności powiatu – stworzenie mapy opiekunów
	1.7. Wsparcie prac o charakterze edukacyjnym, naukowym, popularyzatorskim itp. w zakresie dziedzictwa kulturowego powiatu krakowskiego (np. poprzez porozumienie z uczelniami), a także prac historycznych i publikacji o historii lokalnej
2. Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju powiatu krakowskiego	2.1. Wspieranie i rozwijanie platform cyfrowych informacji przestrzennych udostępniających informacje o zabytkach na mapach cyfrowych
	2.2. Przygotowanie projektów aplikacyjnych (dofinansowania) na rozwój niematerialnego dziedzictwa kulturowego w oparciu o istniejące obiekty zabytkowe i nadawanie im nowych funkcji użytkowych służących integracji społecznej i rozwojowi tożsamości lokalnej oraz gospodarki
	2.3. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej we współpracy z gminami powiatu i Gminą Miejską Kraków
	2.4. Rozwój inicjatyw społecznych i gospodarczych wykorzystujących, upowszechniających i promujących dziedzictwo kulturowe i zabytki powiatu krakowskiego
	2.6. Wspieranie lokalnych produktów kulturowych
	2.7. Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu programów grantowych Powiatu
2.8. Stworzenie i wprowadzenie innowacyjnego rozwiązania technologicznego w postaci aplikacji poświęconej zabytkom położonym na terenie powiatu krakowskiego (projekt „Stworzenie i wprowadzenie innowacyjnego rozwiązania technologicznego w postaci aplikacji poświęconej zabytkom położonym na terenie powiatu krakowskiego”)	

Poza wyżej wymienionymi zadaniami planowane są w najbliższych latach renowacje, konserwacje i remonty obiektów zabytkowych:

1. Prace zmierzające do złożenia wniosków o dotacje na remont/konserwację

zabytkowych kapliczek w ramach programu „Kapliczki Małopolski_2022”. Biuro Strategii i Rozwoju przygotowuje wnioski na zadania:

- 1.1 „Przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkowej kapliczce w miejscowości Krzeszowice, osiedle Czatkowice (gmina Krzeszowice)”. Koszt zadania – 46 040,00 zł, w tym wnioskowana kwota dofinansowania 27 624,00 zł, ze środków Powiatu Krakowskiego – 18 416,00 zł.
- 1.2 „Przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy kapliczce Matki Boskiej Różańcowej w miejscowości Chorowice (gmina Mogilany)”. Koszt zadania – 43 400,00 zł, w tym wnioskowana kwota dofinansowania 26 040,00 zł, ze środków Powiatu Krakowskiego 17 360,00 zł.
2. W zakresie remontów/konserwacji zabytkowych kapliczek, planuje się remont przynajmniej jednej kapliczki w roku (usytuowanej na terenie powiatu krakowskiego, co do której powiat krakowski posiada tytuł własności lub równoważny).
3. W ramach uruchomionego w 2021 r. programu „Kapliczki Powiatu Krakowskiego” również planowane jest utrzymanie wsparcia w postaci corocznych dotacji z budżetu powiatu krakowskiego dla podmiotów zewnętrznych (posiadających tytuł prawny do danej kapliczki) w zakresie prac remontowych/konserwatorskich przy zabytkowych kapliczkach.
4. Dom Pomocy Społecznej w Więckowicach – remont elewacji spichlerza w DPS w Więckowicach.
5. Zespół dworsko-parkowy w Sieborowicach – zmiana użytkowania, wymiana instalacji, prace konserwatorskie.
6. Budynek do obsługi osób niepełnosprawnych budynek ul. Przy Moście 1 – wykonanie systemu ogrzewania, klimatyzacji i wentylacji oraz dostosowanie części pomieszczeń przyziemia budynku.
7. Zespół Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego im. Franciszka Stefczyka w Czernichowie:
  - przebudowa budynku „Siłowni” wraz z adaptacją na gabinet weterynaryjny, wykorzystywany do celów edukacyjnych,
  - przebudowa budynku stodoły na stajnię wraz z przebudowa i remontem

- budynków gospodarczych i spichlerza,
- przebudowa budynku stodoły na stajnię wraz z przebudowa i remontem budynków gospodarczych i spichlerza,
  - budowa podnośnika windowego pionowego z szybem oraz pochylni składanej,
  - remonty zabytkowego budynku garaży i budynku mieszkalnego, tzw., Domem Nauczyciela,
  - prace mające na celu poprawę stanu drzewostanu zabytkowego parku.
8. Dom Pomocy Społecznej w Owczarach – przeprowadzenie remontu dachu i elewacji budynku gospodarczego.
9. Dom Pomocy Społecznej w Więckowicach:
- kontynuacja przebudowy zabytkowego budynku – magazynu gospodarczego,
  - remont elewacji budynku zabytkowego spichlerza,
  - remont budynku zabytkowej dozorcówki, remont elewacji dawnej wozowni.
10. Liceum Ogólnokształcące w Krzeszowicach – konserwacja okien i drzwi w budynku szkoły.
11. Zespół Pałacowy w Piekarach – prace naprawcze i zabezpieczające dachy budynków, m.in. stajni i stodoły.

Dodatkowo Powiat Krakowski będzie kontynuował prace nad stworzeniem aplikacji poświęconej zabytkom (zadanie „Stworzenia i wprowadzenia innowacyjnego rozwiązania technologicznego w postaci aplikacji poświęconej zabytkom położonym na terenie powiatu krakowskiego”).

8. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

PONZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym PONZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - wpis do rejestru zabytków,
  - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
  - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
  - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
  - ustawa Prawo budowlane,
  - ustawa Prawo ochrony środowiska,
  - ustawa o ochronie przyrody,
  - ustawa o gospodarce nieruchomościami,
  - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
  - ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu;
- instrumenty finansowe:
  - finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,

- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP);
- instrumenty społeczne:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego;
  - edukacja kulturowa;
  - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
  - informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu;
  - współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumenty koordynacji:
  - realizacja projektów i programów powiatu dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (np. strategia rozwoju powiatu, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
  - współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
  - współpraca z Narodowym Instytutem Dziedzictwa,
  - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego;
- instrumenty kontrolne:
  - sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji PONZ oraz aktualizacja PONZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania.

Podsystem monitoringu i ewaluacji wykorzystywać powinien usankcjonowany w powiecie obieg informacji oraz bazować na dostępnych już w systemach sprawozdawczych zestawach danych i ich źródłach. Skuteczność informacyjna PONZ będzie zależeć od stopnia obciążenia pracowników odpowiedzialnych za zbieranie danych i ich przetwarzanie, tworzenie nowych informacji i ich opisywanie oraz uruchamianie nowych kanałów ich przekazywania. Zatem monitoring realizacji PONZ odbywać się powinien zgodnie z obowiązującymi w Powiecie regułami sprawozdawczymi. Co dwa lata Zarząd Powiatu w Krakowie przedstawia Radzie Powiatu w Krakowie zbiorcze sprawozdanie z realizacji PONZ. Sprawozdania cząstkowe są ważnym zbiorem informacji do dokonania diagnozy stanu

początkującego opracowania Programu na nowy okres jego realizacji.

8.1. Mierniki

Poniżej przedstawiono zestaw mierników pozwalających ocenić stopień realizacji PONZ:

Cel I. Zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego.

Priorytetowe działania 1. Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Krakowskiego

Mierniki:

- Liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków.
- Liczba obiektów wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- Ilość wpisów elementów dziedzictwa z terenu powiatu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Jakie działania podjęto w celu utworzenia bazy o zabytkach powiatu, z kim współpracowano.
- Jakie działania zrealizowano w celu monitorowania stanu dziedzictwa i jego zagrożeń, dla jakich obiektów stanowiących własność Powiatu Krakowskiego, czy były potrzebne kontrole, z kim współpracowano.
- Ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów stanowiących własność Powiatu Krakowskiego, wyniki kontroli, czy i ile wytypowano obiektów do przeprowadzenia remontów, gdzie je zaplanowano i przeprowadzono, wartość zaplanowanych i poniesionych środków.
- Gdzie i jak promowano niematerialne dziedzictwo kulturowe, czy dokonano wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego obiektów z terenu Powiatu Krakowskiego.
- Forma wsparcia izb pamięci – wysokość przeznaczonych na ten cel środków.
- Ilość złożonych wniosków o dotację kapliczek, wysokość przyznanych dotacji, dla ilu obiektów.

Priorytetowe działania 2. Zwiększanie zdolności Powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami.

Mierniki:

- Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym.
- Wartość wsparcia udzielonego z budżetu Powiatu NGO na realizację Programu.
- Czy i na jakie działania związane z zarządzaniem zabytkami pozyskano środki zewnętrzne oraz w jakiej wysokości.

Cel II. Promocja dziedzictwa kulturowego Powiatu Krakowskiego.

Priorytetowe działania 1. Umacnianie poczucia tożsamości lokalnej.

Mierniki:

- Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez Powiat związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu.
- Liczba Społecznych Opiekunów Zabytków.

Priorytetowe działania 2. Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju Powiatu Krakowskiego.

Mierniki:

- Liczba obiektów poddanych rewitalizacji oraz nakłady finansowe ponoszone na te działania.
- Liczba wspólnie zrealizowanych przedsięwzięć oraz nakłady poniesione na działania w zakresie dziedzictwa kulturowego.
- Jakie działania zrealizowano w ramach projektu „Stworzenie i wprowadzenie innowacyjnego rozwiązania technologicznego w postaci aplikacji poświęconej zabytkom położonym na terenie powiatu krakowskiego”.

9. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze powiatu z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów PONZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- źródła krajowe:
  - dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
  - dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
  - dotacje samorządu województwa,
  - dotacje powiatowe,
  - dotacje gminne,

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
  - Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
  - Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
  - programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
  - fundusze od fundacji,
  - Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
  - Fundusz Kościelny.
- źródła pozostałe:
    - źródła unijne.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie

w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,

- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się

w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie – środki finansowe z budżetu państwa, z części, której dysponentem jest wojewoda, poprzez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków położonych na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym. Regulamin dotyczący dotacji na stronie www.wuoz.malopolska.pl.

- Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy oraz na podstawie uchwały sejmiku województwa/rady powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu województwa małopolskiego – zgodnie z uchwałą nr VII/73/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 marca 2019 r. w sprawie udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje z budżetu Powiatu Krakowskiego – „Kapliczki Powiatu Krakowskiego” – program uruchomiony w 2021 r., w ramach którego udzielana jest dotacja z budżetu Powiatu Krakowskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy kapliczkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze powiatu krakowskiego, co precyzuje uchwała nr XXIX/332/2021 Rady Powiatu w Krakowie z dnia 30 marca 2021 r.

Celem dotacji jest wspieranie i uzupełnianie działań zapewniających właściwą opiekę nad zabytkowymi kapliczkami, stanowiącymi charakterystyczny element podkrakowskiego krajobrazu oraz ważną część dziedzictwa kulturowo-religijnego.

Zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych

będących przedmiotem wniosku powinien obejmować kompleksową konserwację lub restaurację zabytkowej kapliczki wraz z zagospodarowaniem najbliższego otoczenia. Dotacja może obejmować finansowanie nakładów koniecznych na konkretne prace czy działania.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

Konkurs „Mecenate Małopolski”

Samorząd województwa małopolskiego udziela finansowego wsparcia na realizację zadań o charakterze przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych realizowanych przez podmioty nienależące do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku. Głównym założeniem jest zwiększenie udziału sektora non-profit w realizacji zapisów strategii województwa małopolskiego dotyczących kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym roku organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, spółdzielnie socjalne, kluby sportowe i spółki, które nie osiągają zysku z prowadzenia swojej działalności mogą ubiegać się o finansowe wsparcie projektów o dużych walorach artystycznych, promujące różnorodność kulturową regionu.

W ramach konkursu dofinansowane są przede wszystkim zadania: wzmacniające tożsamość regionalną, prezentujące dzieła sztuki i niezależne inicjatywy artystyczne oraz promujące kulturę i tradycję mniejszości narodowych oraz grup etnicznych. Dofinansowanie otrzymać mogą także inicjatywy digitalizacji dobra kultury, kreujące postawy obywatelskie i wzmacniające integrację międzypokoleniową. Maksymalna kwota dotacji na realizowane projekty nie może być wyższa niż 80% całkowitych kosztów zadania.

Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski”

Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski” został przyjęty uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Z budżetu Województwa Małopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje obejmują prace na zabytkach nieruchomych – będących układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa, także obronnego i dawnego przemysłu, zabytkowymi cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne oraz zabytków ruchomych będących wybitnymi dziełami dawnej sztuki (malarstwa sztalugowego, rzeźby, polichromii), rzemiosłem artystycznym i sztuką użytkową; kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych oraz wytworami techniki charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.

Konkurs „Kapliczki Małopolski”

Jest to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego, podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach położonych na obszarze województwa małopolskiego. Kapliczki, przy których będą wykonywane prace nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego, ale powinny charakteryzować się wartościami artystycznymi i historycznymi.

Konkurs „Małopolska Pamięta”

Konkurs dotyczy podejmowania działań związanych z właściwie sprawowaną przez organy administracji publicznej ochroną i właścicielską opieką nad zabytkowymi miejscami pamięci narodowej – będącymi obiektami budowlanymi, budowlami lub obiektami małej architektury – w rozumieniu przepisów prawa budowlanego – posiadającymi wartość historyczną i/lub artystyczną, pełniącymi funkcje memoratywne (upamiętniające osoby lub istotne zdarzenia historyczne ważne dla historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj), takimi jak:

- pomniki;
- tablice upamiętniające wydarzenia lub postaci historyczne;
- nagrobki osób, które walczyły o wolność narodową i suwerenność państwową Polski lub były ofiarami represji władz zaborczych bądź okupacyjnych;
- groby i cmentarze wojenne;
- inne obiekty budowlane, budowle i obiekty małej architektury (z wyłączeniem

wszelkiego rodzaju kapliczek i krzyży przydrożnych), będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej i historii Polski;

Jako miejsca pamięci narodowej rozumie się:

- obiekty związane z działaniami prowadzonymi na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- obiekty będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej, historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj;
- miejsca spoczynku osób związanych z działaniami na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- miejsca popełnienia zbrodni w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych oraz miejsca spoczynku ofiar będących obywatelami polskimi lub przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych.

Obiekty, przy których będą wykonywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub gminnych ewidencji zabytków, ale powinny posiadać wartość artystyczną i / lub historyczną.

Konkurs „Kultura Wrażliwa”

Celem konkursu dla organizacji pozarządowych jest zwiększenie dostępu do kultury dla osób z niepełnosprawnościami.

To pierwszy taki konkurs skierowany do podmiotów pożytku publicznego, związany z zagadnieniem dostępności kultury. Dofinansowanie można zdobyć na zadania, które m.in. znoszą bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami i zwiększają ich udział w obiegu kulturalnym, a także te z zakresu edukacji dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

W ramach konkursu wspierane są zadania:

- znoszące bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami, m.in. poprzez dostosowanie do potrzeb tego typu publiczności i dostęp do dzieł literackich, teatralnych, filmowych oraz eksponatów, obiektów i zajęć warsztatowych, zrealizowane we współpracy z instytucjami kultury z województwa małopolskiego;
- aktywizujące środowisko osób z niepełnosprawnościami i zwiększające ich

udział w życiu kulturalnym;

- utrwalające i zachowujące zasoby dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej, która umożliwia ich odbiór przez szerokie grono publiczności (w tym równy dostęp dla osób z niepełnosprawnościami);
- zachęcające do tworzenia dostępnych treści kultury;
- wzbogacające ofertę kulturalną Małopolski dostosowaną dla osób z niepełnosprawnościami poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturowe Małopolski;
- edukujące z zakresu dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

Konkurs „Etno Małopolska”

Konkurs organizowany jest przez Województwo Małopolskie od 2022 roku. W jego ramach organizacje pozarządowe mogą ubiegać się o wsparcie finansowe z przeznaczeniem na zakup strojów lub elementów strojów regionalnych z terenu Małopolski. Zakupom musi towarzyszyć organizacja co najmniej jednego wydarzenia związanego z popularyzacją dziedzictwa kulturowego Małopolski. Konkurs ma na celu wspieraniu inicjatyw wspomagających rozwój wspólnot i społeczności lokalnych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym Małopolski oraz pozwalających na tworzenie i poznawanie lokalnej kultury ludowej.

Na realizację zadań wybranych w ramach otwartego konkursu ofert zaplanowane zostały środki finansowe do łącznej kwoty 400 000,00 zł. W ramach konkursu uprawniony podmiot może złożyć maksymalnie jedną ofertę. Oferent zobowiązany jest do wykazania się własnym wkładem w wysokości 10% wszystkich kosztów realizacji zadania. Maksymalny koszt oczekiwanego wsparcia finansowego nie może przekroczyć kwoty 30 000 zł.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji

i remontów, obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe mają również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwala na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze mają pozwolić na pilne ratowanie zabytków, jak naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9 poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną

i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021-2027. Małopolska Przyszłości

Priorytet 1. Inteligentny i konkurencyjny region – w ramach celu dotyczącego czerpania korzyści z cyfryzacji możliwe będzie pozyskanie wsparcia m.in. na realizację przedsięwzięć w obszarze kultury i dziedzictwa regionalnego, obejmujących w szczególności platformy cyfrowe, kompleksowe projekty w zakresie informatyzacji małopolskich instytucji kultury, digitalizację oraz udostępnianie unikalnych zbiorów w

postaci cyfrowej, a także rozwijanie cyfrowych rejestrów i repozytoriów oraz zapewnienie warunków bezpiecznego przechowywania i udostępniania tych zasobów.

Priorytet 2. Energetyka i środowisko – w ramach celu dotyczącego wspierania efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych możliwe będzie pozyskanie wsparcia na realizację działań związanych ze znaczącą modernizacją energetyczną budynków użyteczności publicznej, także tych zabytkowych. Wstępnym warunkiem rozpoczęcia inwestycji powinno być przeprowadzenie analizy opłacalności energetycznej i ekonomicznej działań.

Priorytet 5. Małopolska infrastruktura społeczna – w ramach celu dotyczącego wzmacniania roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym możliwe będzie pozyskanie wsparcia na przedsięwzięcia realizowane głównie przez podmioty prowadzone lub nadzorowane na poziomie regionalnym w zakresie:

- realizacji działań przyczyniających się do pobudzania szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego, m.in. poprzez pobudzanie uczestnictwa w kulturze i twórczego wykorzystania dziedzictwa kulturowego;
- modernizacji infrastruktury instytucji kultury, także zabytkowych siedzib, prowadzone z duchem Europejskiego Zielonego Ładu;
- dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego, m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznych, upowszechnianie kultury ludowej;
- realizacji prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i prac zabezpieczających zabytkowej infrastruktury placówek kultury wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji użytkowych, z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne, edukacyjne lub służące integracji społecznej; możliwa będzie również konserwacja zabytków ruchomych jako część szerszego projektu infrastrukturalnego;
- rozwoju i udostępniania szlaków kulturowych.

Priorytet 7. Małopolska bliżej mieszkańców – w ramach celu dotyczącego wspierania zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (A) i wiejskich (B) możliwe będzie pozyskanie wsparcia dla przedsięwzięć realizowanych na poziomie lokalnym i ponadlokalnym (tj. na poziomie gmin i powiatów) w zakresie:

- rozwoju infrastruktury instytucji kultury, w tym budowy, rozbudowy i modernizacji siedzib instytucji (domów kultury, bibliotek, mediatek, muzeów, teatrów), w tym obiektów, które mają charakter zabytkowy, m.in. poprzez realizację prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz prac zabezpieczających wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji użytkowych z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne;
- dokumentowania, zachowania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego, m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznej, upowszechnianie kultury ludowej;
- ochrony i opieki nad zabytkami – wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich i zabezpieczających oraz robót budowlanych przy zabytkach nieruchomości (wpisanych do rejestru zabytków) wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji; objęte wsparciem zabytki będą mogły pełnić funkcje użytkowe, w szczególności kulturalne, edukacyjne i gospodarcze, służące lokalnej społeczności oraz turystom; nie wyklucza się również wsparcia w zakresie ochrony zabytków archeologicznych czy rozwoju i udostępniania szlaków kulturowych.

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS)

Priorytet VII: Kultura, Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych – planowana interwencja obejmuje rozwój infrastruktury kultury w celu wzmocnienia jej potencjału w zakresie oddziaływania na rozwój gospodarczy i włączenie społeczne. Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o dofinansowanie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na Listę UNESCO, uznanych za Pomniki Historii lub posiadających tytuł Znak Dziedzictwa Europejskiego.

Działania będą ograniczać się do obiektów, w których prowadzona jest działalność kulturalna i które mają potencjał do rozwoju turystyki kulturowej. Poprzez realizację inwestycji związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (w tym zabytków ruchomych), zwiększy się ich atrakcyjność

dla odbiorców. Poprawie ulegną warunki ich funkcjonowania, umożliwiając wprowadzanie nowych funkcji i celów działalności. Ma to szczególne znaczenie w kontekście odbudowy gospodarki po okresie pandemii i uruchomienia procesów rozwojowych na obszarach, które w największym stopniu dotknięte zostały kryzysem. Ważnym elementem będzie też wprowadzenie rozwiązań mających na celu zabezpieczenie zabytków przed katastrofami. Zakres wsparcia obejmie także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów.

Priorytet VIII: Pomoc techniczna – w ramach jednego z obszarów interwencji finansowane będą działania służb konserwatorów zabytków, w tym ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jako organu koordynującego i nadzorującego ich działania. Wsparcie ma na celu zwiększenie jakości i szybkości realizowanych zadań nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań archeologicznych oraz prac konserwatorskich w trakcie realizacji inwestycji Programu na lata 2021-2027 oraz CEF, jak również innych inwestycji z programów krajowych współfinansowanych ze środków unijnych.

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki

danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne są także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

---

10. Podsumowanie

PONZ wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych. Ważnym elementem PONZ jest rozwój i promocja walorów turystycznych powiatu, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

PONZ akcentuje rolę Powiatu w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

PONZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych powiatu, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

11. Bibliografia

1. Konstytucja RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej) z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.
10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki

„Za opiekę nad zabytkami”.

14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
16. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę.
17. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych.
18. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
19. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
20. www.gov.pl.
21. <https://isap.sejm.gov.pl/>.
22. Materiały udostępnione przez Starostostwo Powiatowe w Krakowie.
23. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.
24. Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2013–2016.
25. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Krakowskiego na lata 2019–2022.
26. [http://powiat.krakow.pl/historia-powiatu/..](http://powiat.krakow.pl/historia-powiatu/)
27. http://www.gminakrzyszowice.pl/gmina/historia_uzdrowiska.
28. <http://wieckowice.com/zespole-dworski-w-wieckowicach/>.
29. <https://www.karmel.pl/instytucje/muzeum-karmelitanskie/>.
30. Skarby Blisko Krakowa - informator.
31. <https://malopolskatogo.pl/miejsca/muzeum-im-prof-wladyslawa-szafera/>.
32. Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012–2016, Gmina Zielonki.
33. Piotr Libicki: Dwory i pałace wiejskie w Małopolsce i na Podkarpaciu. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS Sp. z o.o. , 2012, s. 406.
34. Architektura gotycka w Polsce, pod red. T. Mroczko i M. Arszyńskiego, t. II, Katalog

- zabytków, pod red. A. Włodarka, Warszawa 1995.
35. Bogdanowski Janusz, Kornecki Marian, Katalog Zabytków Budownictwa Przemysłowego. Powiat krakowski, t. III, z. 1, Wrocław 1961.
  36. Brykowski Ryszard, Kornecki Marian, Drewniane kościoły w Małopolsce Południowej, Wrocław – Kraków 1984.
  37. Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian, Sztuka Ziemi Krakowskiej, Kraków 1982.
  38. Katalog zabytków sztuki w Polsce; t. I, województwo krakowskie, red., J. Szablowski, Warszawa 1953.
  39. Kornecki Marian, Drewniane kościoły w Małopolsce, Kraków 1999.
  40. Krajobraz kulturowy Polski – Województwo Małopolskie, red. J. Bogdanowski, Kraków – Warszawa 2001.
  41. Leńczyk Gabriel, Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski, oprac. S. Kołodziejki, Kraków 1983.
  42. Majka Maria, Dyba Olga, Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, t. 18, cz. 2, województwo krakowskie, Warszawa 1995.
  43. Sepioł Janusz, Zasoby kulturowe ziemi krakowskiej a metropolitalne funkcje Krakowa, [w:] Zabytki architektury i urbanistyki ziemi krakowskiej i ich rola we współczesnym rozwoju regionu, Kraków 1996, s. 55-59.

---

12. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Powiatu Krakowskiego.
2. Tabela nr 2. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie Powiatu Krakowskiego.
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT.
4. Tabela nr 4. Priorytetowe działania i zadania w ramach Celu I.
5. Tabela nr 5. Priorytetowe działania i zadania w ramach Celu II.
6. Zdjęcia nr 1, 2. Dwór w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
7. Zdjęcie nr 3. Dom nauczycielki w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
8. Zdjęcia nr 4, 5. Budynek gospodarcze w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
9. Zdjęcie nr 6. Elektrownia w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
10. Zdjęcie nr 7. Lamus w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
11. Zdjęcia nr 8, 9. Ogródzenie z bramą oraz park w zespole dworskim w Czernichowie, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
12. Zdjęcia nr 10, 11. Budynek dawnego domu gościnnego w Krzeszowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
13. Zdjęcie nr 12. Budynek willi „Japonka” w Krzeszowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
14. Zdjęcia nr 13, 14. Budynek dyrekcji kopalni w Miękinii, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
15. Zdjęcia nr 15, 16. Zespół dworski w Owczarach, autor: Jakub Danielski, czerwiec

2022 r.

16. Zdjęcia nr 17, 18. Dwór w zespole dworskim w Sieborowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
17. Zdjęcia nr 19.20. Mur z bramą oraz park w zespole dworskim w Sieborowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
18. Zdjęcia nr 21, 22. Dwór w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
19. Zdjęcia nr 23, 24. Spichlerz i wozownia w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.
20. Zdjęcia nr 25, 26, 27. Budynki gospodarcze w zespole dworskim w Więckowicach, autor: Jakub Danielski, czerwiec 2022 r.

